

Napoleon zou de kerken, en vooral de gereformeerde kerk, versplinterd, krachteloos gemaakt — en beroofd hebben. Gods bestel heeft haar te Waterloo voor dit lot bewaard.

HOOFDSTUK VI.

Onder den Souvereinen Vorst

en

Koning Willem I.

Toen in 1813 de dageraad onzer onafhankelijkheid begon aan te breken, was men het vrijwel omtrent twee staatkundige beginselen geheel eens. Ten eerste dat de prins van Oranje onze soevereine vorst moest zijn en ten tweede dat hij ons volk volgens eene grondwet moest regeeren. Kemper en Fannius Scholten waren dan ook de tolken van het nederlandsche volk, toen zij den 1en December van dat jaar den prins tot soverein uitriepen, en niet minder handelde Willem I in den geest der natie, toen hij zich haastte om haar een grondwet te geven.

Reeds den 21en December — en dus drie weken na zijn komst alhier — vaardigde hij een besluit uit, waarbij eene commissie werd benoemd tot „samenstelling der constitutioneele wetten voor den Staat der Vereenigde Nederlanden”. De vorst verklaarde daarin dat hij hiermede voldeed aan de op hem rustende verplichting om aan het Nederlandsche volk eene constitutie te geven, die, gegrond op het beginsel der hem opgedragen soevereiniteit, aan het bestuur de vereischte eenheid en klem, en aan de goede ingezetenen dezer landen het volle genot der herwonnen vrijheid en onafhankelijkheid verzekerde. Tevens uitte hij den wensch, dat de commissie de schets, die Gijsbert Karel van Hogendorp had ontworpen, tot grondslag van hare besprekingen zou nemen, al bleef zij vrij anders te doen.

Die wensch van den vorst was een wèl verdiende hulde aan den man, die reeds verscheidene jaren voor ons vaderland alleen redding had gezien in het herstel van het huis van Oranje in de erfelijke waardigheid van hoofd van den staat en in eene nationale grondwet, die, een verband leggende met het verleden, tevens volkomen ruimte voor toekomstige ontwikkeling gaf. Voor beide had hij dan ook steeds geijverd. Hoeveel inspanning had hij zich, voordat Willem V ons land verliet, niet getroost om de positie van Oranje te redden en te versterken! Hoeveel vertrouwen had hij in de toekomst van ons volk getoond, toen hij in de dagen zijner diepste vernedering de schets eener grondwet ontwierp! Hogendorp is dan ook de man geweest, die in 1813 de vonk wierp, die het vuur deed ontbranden. Het geslacht, dat toen leefde, heeft hem daarvoor eenparig zijne hulde gebracht.

Van wege zijne kennis, zijne kracht en zijne eerlijkheid was hij de aangewezen leider der groote nationale beweging dier dagen. Het lag dan ook in den aard der zaak, dat hij voorzitter werd van de commissie, die aan den vorst een ontwerp van constitutie zou moeten aanbieden. Maar het was voor hem een bijzondere eer dat Willem hem persoonlijk vóór de samenstelling dier commissie had bezocht; allerlei punten uit de schets met hem had besproken en straks den wensch uitte, dat die schets, zooals zij naar aanleiding van 's vorsten opmerkingen zou zijn omgewerkt, der commissie als leidraad bij hare besprekingen zou dienen. Dit was wél het schoonste oogenblik in het leven van dezen hoogvoelenden man, doch ook hoogstaanden vaderlander.

Al wenschte de vorst de schets als grondslag der besprekingen, zoo was de commissie echter vrij ook anders te doen. Zij heeft van dit recht geen gebruik gemaakt, al was er een enkel lid, dat liever eerst enkele hoofdtrekken of beginselen had willen bespreken en vastgesteld zien, om daarvan te laten afhangen of men van Hogendorp's schets al of niet als leidraad zou nemen. Ook de houding der commissie in dezen was streelend voor van Hogendorp. Maar tevens was zij zoo voorzichtig om, waar de schets als leidraad voor de beraadslagingen werd aangenomen, te bepalen dat men volkomen vrij was in het aanbrengen van alle veranderingen en afwijkingen, die men wenschelijk achtte, en dat geen artikel als finaal zou worden gearresteerd, voordat het ontwerp in zijn geheel zou zijn behandeld.

Voor al met betrekking tot het hoofdstuk „Van den godsdienst” heeft de commissie van deze bepaling een ruim gebruik gemaakt. Het zag er, na de langdurige besprekingen, die er over plaats hadden, ten slotte geheel anders uit dan van Hogendorp het had geconcipieerd ¹⁾. Dit is te merkwaardiger omdat de leden der commissie

---

¹⁾ In zijne eerste redactie van 1812 luidde het: Titel VII Van den Godsdienst (in de tweede redactie van 1813: Van den Godsdienst en goede zeden):

66°. Het onderhoud van den Christelijken Hervormden Godsdienst (in zo verre de Geestelijke en Kerkelijke goederen niet voldoende zijn) blijft tot last van het Gemeene Land.

(In de tweede redactie staat in plaats van „voldoende zijn,” „toereiken”; en achter „blijft”, „als van ouds”. Ook zijn de haakjes vervallen).

67°. Alle andere Godsdiensten genieten de bescherming der Regeering (en in zoodanige Provincie of Provintien, waar de Rooms-Katholyken de meerderheid der Ingezetenen uitmaaken, wordt ook het onderhoud van dien Godsdienst door het Gemeene Land gedraagen, in zo verre de Geestelyke en Kerkelyke goederen aldaar niet toereikend zijn).

(In de tweede redactie staat in plaats van „toereikend zijn”, „toereiken.” Ook zijn de haakjes vervallen).

68°. Alle kerkelyke vergaderingen zijn vrij, mits dezelve verzoeken om

op één na, allen op godsdienstig gebied in hoofdzaak eenstemmig dachten en tot dezelfde kerk behoorden. Want behalve den heer Mr D. J. Hondebeek Heerkens, die roomsch-catholiek was, waren de veertien overige leden allen leden van de nederlandsch-herformde kerk ¹⁾. En wat de eenheid des geestes aangaat, zoo mag deze — althans in hoofdzaak — worden afgeleid uit het feit, dat, zonder eenige discussie, eenparig besloten werd om elke vergadering te openen met het volgend, principieel-christelijk formulier-gebed : „Aanbiddelijk God, die door Uwe oneindige wijsheid het Heelal regeert, en ons geroepen hebt tot een werk, waarvan de uitslag het

---

Commissarissen Polityk, door den Koning aan te stellen, ten einde toe te zien, dat er niets gedaan worde strijdig met de Wetten.

(In de tweede redactie staat inplaats van „vrij”, „wettig” ; ook is het slot aldus gewijzigd, „dat er niets strijdigs met de Wetten en de algemeene Rust voorgenomen worde”).

69°. Ter bevordering van den Godsdienst en goede zeden zal er jaarlijks geraadpleegd worden op het onderhoud en de verbetering van de Volksscholen en het Armenbestuur.

(In de redactie van 1813 luidt dit artikel : Ter bevordering van den Godsdienst en goede zeden, wordt er jaarlijks geraadpleegd bij de Staaten-Generaal en de Staaten der provinciën over het onderhoud en de Verbetering van de Volksscholen en het Armenbestuur).

70°. Ten zelfden einde en als de sterkste bevestiging van den Staat, zal de publieke Opvoeding door eene Wet geregeld en jaarlijks in overweging genomen worden.

(In de redactie van 1813 staat : Ten zelfden einde wordt de publieke Opvoeding, als een vaste steun van den Staat, door eene Wet geregeld, en dezelve jaarlijks in overweging genomen).

In de eerste vergadering der commissie deelde van Hogendorp de algemeene gronden mede, waarop zijn ontwerp berustte : Als zoodanig vermeldde hij onder het zevende hoofdstuk : Van den Godsdienst en goede zeden : 1. Volmaakte vrijheid van de conscientie. 2. Onderhoud van de Gereformeerde Kerk door den Staat in de zeven Nederlanden, en van den Roomschen Godsdienst in de tien Nederlanden. (Duidelijk had hij hier de vereeniging van Noord- en Zuid-Nederland op het oog). 3. Algemeene wetten over godsdienst, schoolwezen, armbestuur, aan den Souverein en de Staten-Generaal voorbehouden. 4. De toepassing van die wetten overgelaten aan de Staten der Provinciën, ten einde die wetten weldadig te maken, en niet te vervallen in dezelfde ongerijmdheid, waarvan zij zoo deerlijk bewijzen ondervonden hebben.

¹⁾ De commissie bestond, behalve haren secretaris Mr. R. Metelkamp, eerst uit 14 en sinds 29 December uit 15 leden, namelijk de heeren : H. W. van Aylva, A. F. van der Duyn van Maasdam, Mr. C. T. Elout, T. C. van Heerdt, Mr. D. J. Hondebeek Heerkens, Mr. G. K. van Hogendorp, Aebinga van Humalda, A. J. C. Lampsins, W. C. H. van Lynden van Blitterswijk, Mr. C. F. van Maanen, Mr. O. Repelaer, Mr. W. F. Roëll, W. A. Schimmelpenninck van der Oye, W. R. Tuyll van Serooskerken van Zuylen, G. W. van Imhoff. Bijna allen hadden vóór 1795 reeds in regeeringscolleges zitting gehad ; sommigen ook na 1795.

tijdelijk geluk, de welvaart, vrijheid en onafhankelijkheid van onze landgenooten en nakomelingschap moet uitmaken : wij bidden U, ons in dit gewichtig werk te willen sterken, en te vergunnen die wijsheid, dat beleid, dien moed, die standvastigheid, onpartijdigheid en eensgezindheid, waardoor wij, met een gerust geweten op Uwe goedertierenheid vertrouwend, Uwen dierbaren zegen over ons werk afsmeeken, en om Uwes Zoons Jezus Christus wille, verwagten mogen". Deze bede ademt een geheel anderen geest dan het formuliergebed, dat in de Nationale vergadering, ter vage verheerlijking van het Etre suprême, met meerderheid van stemmen in 1796 was aangenomen.

Toch sloot die hoogere geesteseenheid onder de leden der commissie niet uit, dat belangrijke verschillen zich voordeden, waar het de houding van den grondwetgever tegenover godsdienst en kerk gold. Zelfs is ten slotte het beslissende woord van den souverainen vorst noodig geweest om te dier zake een definitief resultaat te verkrijgen.

Wat nu die verschillende gevoelens aangaat, treft ons allereerst dat door den gelderschen edelman W. C. H. van Lynden van Blitterswijk en den Zeeuw A. J. C. Lampsins principieel en met kracht het heeste der oude, heerschende kerk werd bepleit. Men wees er op dat de gelijkstelling van alle godsdiensten in Frankrijk haren oorsprong had, deels in onverschilligheid omtrent de religie, deels in democratische gelijkheidsbeginselen, en van uit dat land hier te onzaliger toe was geïmporteerd. Indien dit niet geschied was, zou niemand er aan gedacht hebben verandering te brengen in de oude constitutie op het stuk van den heerschenden godsdienst. Want op zichzelf is deze reeds zeer nuttig en noodig, gelijk blijkt uit landen als Polen, Hongarije, Duitschland en Engeland, waar de zwaarste twisten en oorlogen plaats hadden, wanneer men, door inwenaige onlusten, met dat beginsel brak. Maar onontbeerlijk is de handhaving daarvan in een land als het onze, dat nog immer bedreigd wordt door het roomsche gevaar. De roomsche godsdienst is uit haren aard heerschezuchtig. Zijne belijders hebben een ingeschapen verachting voor en haat tegen de ketterij en de ketteren. Tot het uitroeien daarvan zien zij zich gewetenshalve verplicht, doordien het concilie van Trente uitdrukkelijk vastgesteld heeft, dat daarbuiten niemand kan zalig worden. En nu is het zeer te vreezen dat, indien de tegenwoordige lauwheid onder de roomschen eens plaats ging maken voor meederen ijver en verknochtheid aan hun godsdienst, en vooral indien ons land door nabuige landschappen, die alle door roomschen bewoond werden, werd vergroot, bij gemis aan een heerschenden, hervormden godsdienst, de roomschen weder zouden gaan regeeren. Tot zekerheid van het staatsgebouw moet daarom de oude regel worden gehandhaafd, dat regeering en ambtenaren belijders zijn van de gereformeerde religie.

Eigenaardig was van diezelfde zijde het verzet tegen het woord „kerkgenootschap" voor de hervormde kerk. Die term was goed voor

menisten, remonstranten en lutherschen. Men beschouwde haar echter vernederend voor de gereformeerden.

Lijnrecht nu tegenover deze gevoelens stonden die van mannen als Mr. W. F. Roëll, Mr. C. F. van Maanen en Mr. C. T. Elout. Zij konden niet inzien waarom men zou terugkomen op een recht, dat de belijders van eene andere dan de hervormde leer nu omstreeks twintig jaren hadden bezeten. De belijdenis der hervormde kerk dringt voorzeker daartoe niet. En het staatsbelang evenmin. Dit laatste eischt eer het tegendeel, omdat de gelijkheid van rechten de eenheid in de hand werkt en daardoor den staat versterkt. Zóó waar woog dit laatste bij hen, dat zij niet alleen van eene heerschende kerk niet wilden weten, maar ook in het hoofdstuk over den godsdienst als eerste artikel dat over de gelijke bescherming van alle kerkgenootschappen en de gelijkheid van rechten voor alle godsdienstige gezindheden wenschten te zien opgenomen. Van geenerlei achterstelling tot deelneming aan de regeering, op grond van godsdienstige of kerkelijke richting, mocht meer sprake zijn. Alleen bleef men algemeen de exceptioneele positie der nederlandsch-hervormde kerk erkennen, waar het haar onderhoud van staatswege gold. Als van ouds moest haar dit ten laste van de schatkist verzekerd blijven, terwijl de roomschen alleen in provinciën, waar zij de meerderheid hadden, finantieelen steun verkrijgen en andere gezindheden dezen *kunnen* bekomen. Wat het onderhoud der nederlandsch-hervormde kerk betreft, hielden zich dus allen in de commissie aan de historische lijn.

Tusschen deze twee uitersten nam van Hogendorp een voorzichtig midden-standpunt in.

Aan de ééne zijde geeft hij het beginsel eener heerschende kerk prijs. Had hij in nog 1802 herstel van haar, hoewel met alle mogelijke verdraagzaamheid voor alle andere gezindheden, begeerd, de jaren, die thans achter hem lagen, hadden hem de overtuiging geschonken, dat zij diep genoeg in het volksleven geworteld was om nog een bijzonder recht tot hare handhaving te behoeven. Noch de gelijkstelling van die alle gezindheden door de wet en de daaruit voortvloeiende deelneming van alle aan de regeering, noch het misnoegen van roomschen, remonstranten, doopsgezinden en lutherschen over haar, hadden hare positie verzwakt. Het duidelijkst was dit hem hieruit gebleken, dat geen der revolutionnaire regeeringen ooit de jaarwedden der predikanten had durven inhouden, en dat, zelfs onder den drukkendsten geldnood, de hervormde kerk zonder ophouden uit 's lands kas was onderhouden. In het besef harer macht kon zij dus met gerustheid aanzien dat andere gezindheden deel kregen aan de regeering. Haar invloed in het volk was verzekerd.

Uit dit alles blijkt echter duidelijk, hoe hoog van Hogendorp de beteekenis aansloeg van de hervormde kerk als volkskerk, al huldigde hij het beginsel der heerschende kerk niet meer.

Evenmin als de kerk had de staat daaraan meer behoefte. In de

dagen der republiek stond het hiermede anders. Toen namelijk de souvereiniteit aan tal vergaderingen, elk met hare partyschappen, behoorde, was eene heerschende kerk een noodzakelijk kwaad om voor erger bewaard te blijven. Doch nu er een souvereine vorst was opgetreden, die volgens eene grondwet zou regeeren, bestond voor die partyschappen die vrees niet meer. En als deze zich soms zouden doen gelden, had de hervormde kerk hiervan allermint iets te duchten, omdat de souvereine vorst hiervan lidmaat was.

Op deze gronden koos van Hogendorp niet de zijde van de heeren van Lynden en Lampsins in zake de heerschende kerk.

Maar ook met de heeren Roell, van Maanen en Elout ging hij niet mede. Toen deze in het hoofdstuk over den godsdienst allereerst wilden gesproken zien van gelijke bescherming en gelijke rechten van alle kerkgenootschappen ¹⁾ antwoordde van Hogendorp, dat zulks in de gegeven omstandigheden weinig gepast zou zijn, omdat de hervormde godsdienst voorheen de heerschende was en er, nu dit niet meer het geval was, iets op den voorgrond moest staan, dat aan die kerk aangenaam zijn kon. Hij achtte dit noodig tot kalmeering der gemoederen en ter bevordering van de eendracht. Om dezelfde reden wenschte hij dat zelfs van de gelijkheid van rechten in de Grondwet niet uitdrukkelijk melding zou worden gemaakt. Wèl had hij zijn vroegere standpunt, dat slechts ondergeschikte ambten voor alle gezindheden moesten openstaan ²⁾, laten varen, maar hij was er nog niet toe kunnen komen om met ronde woorden aan het beginsel dier gelijkheid in zijne schets eene plaats te geven. De voorstanders daarvan hadden de opname in de Grondwet niet noodig, omdat zij immers als feit bestond. En men zou er de tegenstanders slechts door prikkelen. Met die tegenstanders werden dan weder de hervormden bedoeld, die toch al teleurgesteld waren over het niet-terugkeeren der heerschende kerk. Men moest hun misnoegen niet vermeederen. Op die gronden wees hij de voorstellen van de heeren Roell e s af.

Ook wilde hij, in tegenstelling met laatstgenoemden, van staatssteun aan de overige protestantsche gezindheden niets weten. Na de nederlandsch-hervormde kerk kwam daarvoor alleen de roomsch-catholieke godsdienst in overheerschend roomsche pro-

¹⁾ Roell stelde voor de twee eerste artikelen aldus te lezen: 1. Gelijke bescherming wordt verleend aan alle kerkgenootschappen binnen de Vereenigde Nederlanden. Zij worden gehandhaafd bij de ongestoorde uitoefening van hunnen godsdienst. 2. Geene burgerlyke rechten zijn bij aansluiting verbonden aan eenige godsdienstige gezindheid. Dezelve zijn verkrijgbaar voor alle zonder onderscheid. Elout had deze twee in één artikel aldus geformuleerd: Aan alle godsdienstige gezindheden worden gelijke regten verzekerd. Zij genieten de bescherming der Regeering, mits de openbare orde door hunnen uiterlyken eeredienst niet gestoord worde.

²⁾ Metelerkamp. Regeeringsvorm der Ver. Nederlanden dl. I bldz. 208.

vinciën in aanmerking ¹⁾). Het staatsbelang bracht namelijk naar zijn gevoelen mede, dat roomsche landschappen, die zich, zooals de generaliteitslanden, met ons wilden vereenigen, ook tot onderhoud van hunnen godsdienst door het rijk werden geholpen, in zooverre hunne goederen, daarvoor bestemd, maar die grootendeels in den revolutie-tijd waren verdwenen, niet toereikend waren. Kort en goed drukte hij zijne denkbeelden dienaangaande in zijne opgave van de grondtrekken der constitutie aldus uit : „Onderhoud van de Gereformeerde Kerk door den Staat in de zeven Nederlanden, en van den Roomschen Godsdienst in de tien Nederlanden”.

Uit wat wij omtrent de verschillende standpunten der commissieleden, inzonderheid omtrent dat van van Hogendorp mededeelden, blijkt dus duidelijk dat de discussies zich hoofdzakelijk tot deze twee belangrijke geschilpunten bepaalden ; ten eerste of uitdrukkelijk in de Grondwet zou worden gezegd dat aan alle godsdienstige gezindheden gelijke rechten zijn verzekerd, en ten tweede of aan andere gezindheden, dan de hervormde en roomsch-catholieke, rijkssteun zou kunnen worden verleend.

Daarbij kwam in den loop der beraadslagingen nog een ander belangrijk punt van verschil aan de orde. De friesche edelman H.W. van Ayiva, die toegaf dat de tijdsomstandigheden niet meer het herstel der staatskerk gedoogden, wenschte toch in het hoofdstuk over den godsdienst eenige meer duidelijke en uitdrukkelijke verklaringen omtrent den godsdienst van onze voorvaderen, dan de schets van van Hogendorp gaf. Hij stelde daarom voor, dat in van Hogendorp's eerste artikel, waarbij het onderhoud van den Christelijken hervormden godsdienst als van ouds ten laste van het rijk werd gebracht, uitdrukkelijk zou vermeld worden dat de christelijke gereformeerde godsdienst die is van den Souvereinen vorst en de meerderheid der ingezetenen der Vereenigde Nederlanden. Het zou

¹⁾ De desbetreffende artikelen luiden in de derde redactie van zijn schets :

Art. 60. Het onderhoud van den christelijken hervormden Godsdienst, in zoo verre de geestelijke en kerkelijke goederen niet toereiken, blijft als van ouds tot last van het Gemeene Land.

Art. 61. Alle andere Godsdiensten genieten de bescherming der regering, en in zoodanige Provincie of Provinciën, waar de roomsch-catholyken de meerderheid der ingezetenen uitmaken, wordt ook het onderhoud van dien Godsdienst door het Gemeene Land gedragen, in zoo ver de geestelijke en kerkelijke goederen aldaar niet toereiken.

Bij de beraadslaging over art. 61 werden bezwaren geopperd naar aanleiding van de uitdrukking „alle andere Godsdiensten”. Sommigen wenschten niet dat allerlei nieuwe secten zouden worden beschermd. Dit bleek trouwens van Hogendorp's bedoeling niet. Met algemeene stemmen werd dan ook besloten te lezen : „Alle bestaande Godsdiensten”. Roëll had nog eerst de lezing voorgeslagen : „alle erkende Godsdiensten”, maar hield deze niet vol, toen van Maanen er op gewezen had, dat in dit geval b. v. het Delftsche genootschap „Christo Sacrum”, hetwelk niet erkend was, er buiten zou vallen.

dan aldus luiden: „Tot handhaving van de christelijke gereformeerde godsdienst welke is die van den Souvereinen Vorst, en van de meerderheid der ingezetenen der Vereenigde Nederlanden, blijft aan dezelve als van ouds verzekerd de betaling uit 's lands kas van hetgeene tot deszelfs onderhoud vereischt wordt, voor zooverre de geestelijke en kerkelijke goederen daartoe niet toereikend zijn”. Daarmede was eene geheel nieuwe kwestie in de vergadering gebracht.

Wat nu het resultaat der beraadslagingen over de drie genoemde geschilpunten betreft, mag worden geconstateerd, dat men het omtrent de mogelijkheid der subsidiëering van andere gezindheden, dan hervormde en roomsche, spoedig eens werd. De heer van Aylva week in dit opzicht van van Hogendorp af en schaarde zich in beginsel aan de zijde van Roëll en anderen, die wenschten dat ook zij van het rijk geldelijken steun zouden kunnen ontvangen. Hij formuleerde zijne gedachten daaromtrent in dit voorzichtige voorstel: „Voor zooverre, op eene gegronde aanvraage, daartoe te doen, en na een voorafgaand onderzoek, noodzakelijk mogt bevonden worden, in de behoefte van een of meer dezer kerkgenootschappen tot onderhoud van derzelve godsdienst te voorzien, zullen deswegens, bij voordragt van den Souverein, nadere bepalingen bij eene wet kunnen gemaakt worden, voor zoo veel 's lands financiën zulks zullen gedogen”. Behoudens eene kleine door van Hogendorp voorgestelde wijziging, vereenigde de geheele commissie, ook hij zelf, zich met dit voorstel. De aanleiding tot deze eenstemmigheid lag ongetwijfeld in het Souverein Besluit van 19 Januari 1814, waarin de vorst zich in beginsel voor rijkssteun aan andere kerkgenootschappen, dan hervormde en roomsche, had verklaard ¹⁾.

¹⁾ Het Souverein Besluit van 19 Januari 1814 n°. 48 luidde aldus: Wij willen enz.

Overwegende:

dat de belangen van den Staat zoowel als van den godsdienst vorderen, dat zorg wordt gedragen voor de betaling der traktementen van de kerkelijke leeraars, de kinder-, school- en academiëgelden, daaronder begrepen, welke vóór de inlijving dezer landen in het Fransche Rijk van 'slandswege zijn betaald geworden;

dat de na de jaren 1795 genomene dispositiën over de vernietiging van de fondsen der kantoren van de geestelijke goederen, alsmede de afschaffing van de voormaals genotene randsoenpenningen, thans te meerder voorziening van betaling uit andere fondsen gebieden; dat, daar de finale bepalingen omtrent den voet en wijze van deze tractementsbepalingen in het vervolg niet dan na rijpe overweging en in verband met andere schikkingen kunnen geregeld worden, eene provisioneele en onverwijldde voorziening daaromtrent noodzakelijk is;

en eindelijk dat, vermits de omstandigheden waarin deze Staat zich bevindt door de uitputting van 's lands financiën, en de dispositiën over gelden, door de Franschen bij hun vertrek genomen, volstrekt beletten om te voorzien in hetgeen op de voormelde tractementen gedurende den tijd

Men ging zelfs later nog verder en nam ook de andere bepaling uit genoemd Besluit over, dat ook de toelagen, die aan leeraars van andere kerkgenootschappen tot nu toe waren toegestaan, voortaan aan hen op denzelfden voet zouden worden voldaan. Hetzelfde beginsel nam de commissie toen ook, ten aanzien van den roomschen godsdienst, aan. In de grondwet werd dientengevolge op dit punt geen onderscheid meer tusschen roomschen eenerzijds en remonstranten, lutherschen en doopsgezinden anderzijds gemaakt. Artikel 137 luidt voor die alle: „Van alle toelagen, welke *laatstelijk* aan de andere gezindheden uit 's Lands kas zijn toegestaan geweest, wordt almede het genot, bij voortdoring, aan gemelde gezindheden toegekend”. En artikel 138: „In de behoeften van die gezindheden, welke tot hertoe geene of min toereikende toelage van 's Landswege genoten hebben, zal op aanvraag daartoe te doen, in billijkheid

---

der Fransche overheersching is achterstallig gebleven, en hetwelk zeer aanzienlijke sommen bedragende is, de kerkelijke gemeenten, inzonderde dit uitvoerlijk zal zijn, voor de behoeften hunner leeraren zelve zullen dienen zorg te dragen;

Gehoord de voordragt van onzen Commissaris-Generaal voor de Binnenlandsche Zaken, Hebben besloten en besluiten:

Art. 1. De tractementen welke tot op 30 December 1810 uit 's lands kas aan de predikanten der Hervormde Kerk zijn betaald geworden, de kinder-, school- en academiëgelden daaronder begrepen, alsmede de toelagen, welke tot op dat tijdstip aan eenige leeraars van andere kerkgenootschappen zijn geaccordeerd geweest, zullen voortaan, te rekenen van den 1^{en} December 1813, weder uit 's lands kas op denzelfden voet worden voldaan, en zulks tot daaromtrent nadere en finale bepalingen zullen zijn gemaakt.

Art. 2. Onze Commissaris-Generaal voor de Binnenlandsche Zaken zal ons een rapport aanbieden over den voet en wijze op welke de voormelde tractementen in het vervolg zouden kunnen geregeld en betaald worden.

Art. 3. Hij zal inmiddels zorg dragen dat door combinatiën en afschaffing van predikantsplaatsen, overal waar zulks zonder nadeel voor de belangen van den godsdienst kan geschieden, 's lands uitgaven verminderd worden.

Art. 4. Hij zal ons ten spoedigsten eene voordragt doen over de wijze, op welke, voor zooveel de staat van 's lands financiën zulks gedoogt, zoude kunnen worden tegemoet gekomen in de behoeften van andere kerkgenootschappen, bijzonder ook van de Roomsche-Catholyke geestelijken, welke tot nog toe geene of zeer geringe toelagen van den Lande genieten en dezelve echter noodig hebben.

Art. 5. Hij zal de meest geschikte, en zooveel noodig, meest krachtige maatregelen beramen en bewerkstelligen, ten einde door de Hervormde gemeenten zelve zooveel mogelijk worde gezorgd voor de betaling van de achterstallige tractementen, kinder-, school- en academiëgelden daaronder begrepen, van derzelve leeraars tot op den 30 November 1.1. en voor zooverre dit na alle aangewende gepaste middelen in sommige gemeenten ondoenlijk mogt bevonden worden, zal hij aan ons over het te kort komende eene nadere voordragt doen.

Art. 6. Onze Commissarissen-Generaal voor de Binnenlandsche Zaken en Financiën zijn belast met de uitvoering van het tegenwoordig besluit.

door den Souvereinen Vorst, met overleg van de Staten-Generaal kunnen worden voorzien”.

Naast deze concessie aan de overige protestantsche gezindheden werd toch in het artikel, dat van de betaling door het rijk van de kosten van den christelijk-hervormden godsdienst sprak, het exceptioneel karakter van de uitkeeringen vanwege den staat aan de nederlandsch-hervormde kerk gehandhaafd ¹⁾. Wat aan roomschen en dissenters gegeven werd, droeg het karakter van eene toelage. De staat verklaarde zich bereid bij de uitgave, die genoemde kerken voor haar onderhoud zich getroostten, van zijne zijde datgene te blijven voegen, wat hij gedurende den laatsten tijd aan haar placht te schenken. Ten aanzien van de nederlandsch-hervormde kerk werd echter bepaald, dat de staat haar, op denzelfden voet als dit tijdens de republiek was geschied, traktementen, pensioenen, weduw-, kinder-, school- en academie-gelden voor hare leeraren verzekerde. Met andere woorden: hij nam de verplichtingen over, die voorheen in dit opzicht op de overheid hadden gerust. In zoverre werd de historische lijn doorgetrokken. Maar juist daarom wachtte men zich er wel voor, om van toelagen of subsidies aan de hervormde kerk te spreken, gelijk men dat met betrekking tot de andere gezindheden deed.

De commissie nam tegenover de hervormde kerk zelfs een zóó royaal standpunt in, dat zij aan haar, behalve de voldoening van alle zoodanige traktementen, pensioenen, weduw-, kinder-, school- en academiegelden, ook die van „andere gelden en andere dergelijke emolumenten, als voormaals aan derzelver leeraren zijn betaald geworden”, wilde verzekeren. Doch vanwege den vorst werd hier tegen bezwaar geopperd met het oog op de groote kosten. Emolumenten als sledgegeld, hoede- en mantelgeld en dergelijke zouden elke gemeente op zichzelf niet bezwaren, doch alle tezamen het rijk wél. Genoemde zinsnede werd dan ook weggelaten ²⁾.

¹⁾ Art. 134 luidde in de laatste redactie der commissie: „Aan de christelijke hervormde kerk wordt bij voortdoring verzekerd de voldoening uit 's Lands kasse van alle zoodanige tractementen, pensioenen, weduwen-, kinder-, school- en academiegelden, en andere gelden en andere dergelijke emolumenten, als voormaals aan derzelver leeraaren, hetzij directelijk uit 's Lands kas, of uit de daartoe bestemde inkomsten van geestelijke en kerkelijke goederen of eenige plaatselijke inkomsten, zijn betaald geworden.

²⁾ Van Stralen schreef 28 Febr. aan v. Hogendorp: „Mag ik zo vrij zijn, met voorkennis van Z. M. K. den heer v. Hogendorp te kennen te geven, dat de uitdrukking zo 'k meen in artikel 134 van 't plan van Constitutie, en andere emolumenten in de gevolgen onzekerheid, maar dat meer zegt kostbaarheid voor 't land kan en zal geven, terwijl het bij iedere gemeente niet zwaar zal vallen, zo 't nodig is. Ik bedoele bijvoorbeeld onkosten aan leeraren bij de komst in eene gemeente voor transport, en losmaking, in dit oogenblik in 't geval van den Haag f 600. Emolumenten waren te Amsterdam sledgegeld, op andere plaatsen hoede- en mantelgeld, daar

Moeilijker was de beraadslaging met betrekking tot de twee andere punten, den godsdienst van den soevereinen vorst en de gelijkheid der burgerlijke rechten van de onderscheidene godsdienstige gezindheden. Omtrent geen van beide kon de commissie tot eenstemmigheid komen; toevalligerwijze staaften omtrent beide de stemmen ¹⁾. Zooals men zich herinnert, had van Hogendorp zelf liever geen van beide zien opgenomen, maar tevens had hij zich, tijdens de beraadslagingen, steeds op het standpunt geplaatst, dat indien men opname wenschte, dan beide beginselen, en nooit één van beide, in de Grondwet moesten worden uitgedrukt. Welnu, de soevereine vorst, wien, ten gevolge der staking van stemmen, verzocht was eene beslissing te nemen, oordeelde, dat beide punten in de grondwet moesten worden gebracht, ofschoon hem het artikel slaande op zijn eigen godsdienst nu juist niet aangenaam was ²⁾. Het eerste in dezen vorm „De Christelijke Hervormde Godsdienst is die van den Soevereinen Vorst”; het tweede in dezen vorm „De belyders der bestaande godsdiensten genieten dezelfde burgerlijke voorrechten, en hebben gelijke aanspraak op het bekleeden van waardigheden, ampten en bedieningen”. De commissie nam dit over. Van het eerste maakte zij een geheel zelfstandig artikel, dat als artikel 133 voorop staat in het Achtste Hoofdstuk „Van den Godsdienst, het Openbaar Onderwijs en het Arm-Bestuur”. Van het andere maakte zij eene tweede zinsnede in het volgend artikel 134, waarvan de eerste

---

kamers van de O I Compagnie waren, specerijen, en menigvuldige andere door 't geheele land. Ik geve dus in bedenking er dit uit te laten, om der gevolgen wille, en verzekere den heer van Hogendorp van mijne bijzondere hoogachting.”

¹⁾ In de vergadering van Woensdag 2 Febr. stemden vóór de opname van een artikel over den godsdienst van den Vorst de heeren v Lynden, v Tuyl, Lampsins, Humalda, Repelaer, Aylva, en daartegen de heeren v Hogendorp, Elout, Roell, Heerkens, v Maanen, v Imhoff. Vooral de aanstaande vereeniging met België maakte dat verschullende leden deze bepaling in de grondwet wenschten te zien opgenomen. De stemmen staaften echter. Den volgenden dag, toen twee leden tegenwoordig waren, die den vorigen dag ontbraken, geschiedde hetzelfde. De heer v Heerdt stemde toen voor en de heer v d Duyn tegen. Hetzelfde geschiedde met de stemming over de gelijkheid van burgerlijke rechten der godsdienstige gezindheden. Vóór de opname daarvan stemden de heeren Elout, Heerkens, Roell, v Maanen, v d Duyn, v Zuylen en Humalda, daar tegen de heeren v Lynden, Aylva, Lampsins, Repelaer, v Heerdt, v Hogendorp en v Imhoff. Terwijl de notulen der commissie aldus spreken, schrijft v Hogendorp 4 Febr. aan den soevereinen vorst „In de voltallige vergadering zijn zes stemmen daarvoor geweest, hoofdzakelijk op grond, dat dergelijke artikelen gestaan hebben in vroegere Constitutien. Agt stemmen zijn er tegen geweest, hoofdzakelijk op grond, dat, wanneer de Constitutie geen voorregt geeft aan een bijzondere gezindheid, de zaak van zelve spreekt.” Er is hier een onoplosbare tegenstrijdigheid.

²⁾ Brieven en Gedenkschriften v G K van Hogendorp 5e dl. bldz 87

zinsnede aldus luidt: „Aan alle bestaande Godsdiensten wordt gelijke bescherming verleend ¹⁾”.

Het is opmerkelijk dat de belangrijke kwestie van de inmenging van den staat in de inwendige aangelegenheden der kerken zoo goed als geen discussie uitlokte, en met algemeene instemming werd geregeld.

Van Hogendorp had gemeend de oude commissarissen-politiek in eere te moeten herstellen. Hij achtte hen noodig om te voorkomen dat de geestelijkheid zich bemoeide met burgerlijke zaken. Voortaan zouden zij echter, nu er geen heerschende kerk meer bestond, in de kerkelijke vergaderingen van alle gezindheden toegang moeten hebben. Zij verschenen dáár dan om toe te zien dat er niets voorgenomen werd wat streed met de wetten en de algemeene rust. De soevereine vorst zou hen benoemen. In de commissie rees echter tegen deze regeling bezwaar. Wel wilde men algemeen toezicht van rijkswege, maar men was noch vóór de vermelding der commissarissen-politiek, noch vóór hunne aanwezigheid in *alle* kerkvergaderingen, zooals classicales en kerkeraadsvergaderingen, sympathiek gestemd. Roëil had zelfs voorgesteld, omtrent kerk-

¹⁾ De artikelen „Van den Godsdienst” luiden ten slotte aldus :

Art. 133. De Christelijke Hervormde Godsdienst is die van den Souvereinen Vorst.

Art. 134. Aan alle bestaande Godsdiensten wordt gelijke bescherming verleend ; de belijders van dezelve genieten dezelfde burgerlijke voorregten en hebben gelijke aanspraak op het bekleeden van waardigheden, ambten en bedieningen.

Art. 135. Alle openbare uitoefening van Godsdienst wordt toegelaten, voor zooverre dezelve niet kan gerekend worden eenige stoornis aan de publieke orde en rust te zullen toebrengen.

Art. 136. Aan de christelijke hervormde kerk wordt bij voortdurende verzekerd de voldoening uit 's Lands kasse van alle zoodanige tractementen, pensioenen, weduwe-, kinder-, school- en academie-gelden, als voormaals aan derzelve leeraren, hetzij directelijk uit 's Lands kas of uit de daartoe bestemde inkomsten van geestelijke en kerkelijke goederen of eenige plaatselijke inkomsten, zijn betaald geworden.

Art. 137. Van alle toelagen, welke laatstelijk aan de andere gezindheden uit 's Lands kas zijn toegestaan geweest, wordt almede het genot, bij voortdurende, aan gemelde gezindheden toegekend.

Art. 138. In de behoeften van die gezindheden, welke tot hertoe geene of min toereikende toelage (de woorden „of min toereikende” werden er nog door de commissie van redactie ingelascht) van 's Lands wege genieten hebben, zal op aanvraag daartoe te doen, in billijkheid door den Souvereinen Vorst, met overleg van de Staten-Generaal, kunnen voorzien worden,

Art. 139. Onverminderd het regt en de gehoudenis van den Souvereinen Vorst, om zoodanig toezigt over alle de godsdienstige gezindheden uit te oefnen, als voor de belangen van den Staat dienstig zal bevonden worden, heeft Dezelve bovendien in het bijzonder het regt van inzage en beschikking omtrent de inrigtingen van die gezindheden, welke, volgens eene der voorgaande artikelen, eenige betaling of toelage uit 's Lands kas genieten.

genootschappen, die geen onderstand van de regeering genieten, te bepalen dat de inrichting daarvan geheel aan hun eigen zorg en goedvinden zou worden overgelaten, behoudens de macht van den soevereinen vorst om daaromtrent zoodanige maatregelen te nemen, als hij voor de openbare rust en veiligheid indertijd raadzaam zal oordeelen. Als regel zou dus de staat alleen over de inrichting der gesubsidieerde kerkgenootschappen een woord medespreken. Over de wijze, waarop dit geschieden zou, liet hij zich niet uit. De heer v. Hogendorp kwam echter met eene nieuwe redactie, die algemeene instemming vond, juist om het onbepaalde karakter, dat zij droeg. Zij luidde: „de Regeering zal altijd behoorlijk zorg dragen, dat de geestelijkheid van geene eene gezindheid zig eenig deel van de wereldlijke magt aanmatige, en daartoe de noodige middelen aanwenden”. Later echter is bij de eindredactie het artikel weder in dien zin gewijzigd, dat, naar den geest zoowel van van Hogendorp en als van Maanen, uitdrukkelijk gezegd werd, dat de soevereine vorst bij uitsluiting het toezicht zou hebben. Bovendien daalde men toen meer in bijzonderheden af, waarbij de geest van Roëll's oorspronkelijk voorstel meer tot uitdrukking komt. Het luidt dieten gevolge thans: „Onverminderd het regt en de gehoudenissen van den Souvereinen Vorst, om zoodanig toezigt over alle de godsdienstige gezindheden uit te oefenen, als voor de belangen van den Staat dienstig zal bevonden worden, heeft dezelve bovendien in het bijzonder het regt van inzage en beschikking omtrent de inrigtingen van die gezindheden, welke volgens een der voorgaande artikelen eenige betaling of toelage uit 's Lands kas genieten”. Ook werd nog met algemeene instemming eene bepaling vastgesteld op de uitoefening van den openbaren godsdienst. De heer van Aylva had voorgesteld dit artikel in te lasschen: „Alle uitoeffening van openbaren godsdienst wordt binnen de muren der kerken der verschillende gemeenten bepaald”. Met algemeen goedvinden werd deze redactie door van Hogendorp aldus gewijzigd: „Alle uitoeffening van openbaren godsdienst wordt toegelaten, in zooverre dezelve geen stoornis toebrengt aan de publieke orde en rust”. Zoo kwam dit artikel als artikel 135 in de Grondwet met de ondergeschikte wijziging van „alle uitoeffening v. o. godsdienst” in „alle openbare uitoefening v. godsdienst” en „voor zooverre dezelve niet kan gerekend worden eenige stooring aan de publieke orde en rust te zullen toebrengen”.

Heeft het hoofdstuk over den godsdienst in de Grondwet van 1814, in vergelijking met de staatsregeling van 1798, schijnbaar een reactionnair karakter, in zijn wezen berust het op een compromis. De mannen, die tot het einde streden voor het vastleggen in de wet van het beginsel van de gelijkheid van rechten voor de belijders van verschillende gezindheden, verzetten zich, toen zij in dien strijd overwinnaars waren gebleken, niet meer tegen de opname van een artikel over den godsdienst van den vorst. Terwijl zij zich beijerden om ook andere gezindheden dan de hervormde in de financieele hulp

van het rijk te doen deelen, bleven zij toch erkennen dat de verhouding van den staat tegenover haar in dit opzicht eene geheel bijzondere was ¹⁾. Eveneens kwam men geheel tot overeenstemming met betrekking tot het toezicht van den staat op de kerkgenootschappen. Om al deze redenen kon de grondwet van 1814 op het punt van de verhouding van staat en kerk, in den volsten zin des woords, eene nationale wet worden genoemd.

Reeds spoedig na 29 Maart 1814, den dag waarop door den soevereinen vorst het ontwerp der grondwetscommissie verklaard werd te zijn de grondwet van den staat der vereenigde Nederlanden, begon deze uitvoering te geven aan het zooeven genoemde artikel 139. Evenals Lodewijk Napoleon achtte hij een organisatie van de nederlandsch-hervormde kerk dringend noodig. Het geheele raderwerk dezer kerk was ten gevolge der inlijving zoo goed als te komen stilstaan. De ééne nationale synode was er nog niet, en de provinciale synoden waren er feitelijk niet meer. Zij golden niet alleen als afgeschapt, maar ook de kerkelijke geldnood, ten gevolge van de slechte betalingen uit 's lands kas, was oorzaak dat er bij de kerkelijke mannen weinig of geen lust bestond om te pogen ze weder bijeen te roepen. Slechts enkele gecommitteerden der synoden, die het laatst waren gehouden, kwamen nu en dan bijeen om enkele noodige zaken met elkander te behandelen. Zij vormden eene soort commissie ad hoc, totdat geregelde toestanden in het leven zouden zijn geroepen.

De kerk zelf wenschte deze even vurig als de staat ze noodig achtte. Maar over den weg, dien men daartoe zou inslaan, bestond eenig verschil. In sommige hervormde kringen wenschte men de oude provinciale synoden te zien hersteld, opdat het noodige toezicht ten aanzien van de zuiverheid der leer en de goede orde van zaken niet zou ontbreken. Maar de heer van Stralen en met hem predikanten uit verschillende provincies wilden een anderen koers uit. Zij wilden één algemeene synode samenroepen en in hare handen de verbeteringen leggen, die de kerk behoefde.

Tot bereiking van dit doel werd door den feitelijk reeds afgetreden commissaris-generaal van Stralen, maar die daarna nog enkele kerkelijke zaken afdeed, een concept samengesteld en den 26^{en} April 1814 aan den vorst aangeboden, waarin de gedachte op den voorgrond stond om, in overeenstemming met de tot stand gekomen

---

¹⁾ Onder de zeshonderd notabelen, die straks als quasi-volksvertegenwoordigers de ontworpen Grondwet goedkeurden, was er één, B. J. van Sonsbeek, die eene geheel andere regeling wenschte, en wèl eene, die in latere jaren zeer op den voorgrond zou treden, namelijk den finalen afstand door het rijk van alle kerkgebouwen en godshuizen, benevens van de goederen, waaruit de traktementen van leeraren enz. werden betaald. Deze gedachte kwam toen alleen van de zijde van een roomsch-catholiek.

eenheid in het staatsbestuur, ook meer eenheid en vereenvoudiging in het bestuur der kerk te brengen. Ten gevolge daarvan zouden de voormalige provinciale synoden benevens de synode der waalsche kerken, ophouden te bestaan en de behartiging van de belangen van al de nederduitsche, waalsche, engelsche en hoogduitsche hervormde gemeenten hier te lande aan één algemeene synode worden opgedragen. De vorst zou deze jaarlijks, of zoo dikwijls als noodig was, samenroepen. Hare leden zouden volkomen zelfstandig beraadslagen en stemmen, zonder aan eenigen lastbrief gebonden te zijn.

Wat de samenstelling dier synode betreft, zouden er in zitting hebben : *a* 1 hoogleeraar in de Theologie van één onzer academiën ; *b* 4 predikanten uit Zuid-Holland ; 3 predikanten uit Noord-Holland ; 2 predikanten uit Utrecht ; 2 predikanten uit Zeeland ; 2 predikanten uit Brabant ; 3 predikanten uit Gelderland ; 2 predikanten uit Overijssel ; 1 predikant uit Drenthe ; 3 predikanten uit Friesland ; 2 predikanten uit Groningen ; 2 predikanten uit de waalsche kerken ; *c* uit iedere provincie en uit de waalsche kerken 1 ouderling. Dat is tezamen 1 hoogleeraar, 26 predikanten en 11 ouderlingen ; 38 personen. Het eerste jaar benoemt de koning deze leden, alsmede den voorzitter, assessor en scriba, op voordracht van den secretaris van staat voor de Binnenlandsche zaken. De vergaderingen worden bijgewoond door een speciaal daartoe door den koning benoemden commissaris-politiek, die zorgt dat daarin uitsluitend kerkelijke zaken worden behandeld, die op den hervormden godsdienst betrekking hebben.

In den tijd gedurende welken de synode niet vergadert, zou volgens dit concept een college van synodale gecommitteerden de zaken behandelen. Ook deze gecommitteerden worden voor het eerst door den koning benoemd. Hun college zal bestaan uit 4 binnenleden uit de ressorten Zuid-Holland, Noord-Holland of Utrecht, wier standplaatsen in of niet te ver buiten de residentie zijn gelegen, en uit 1 waalsch predikant en 4 buitenleden uit de overige provincies, dus in het geheel uit 9 personen. De vier binnenleden doen de gewone zaken af ; zij treden, alleen voor zoover dit noodig is, daarover in correspondentie met de vier buitenleden. Vergaderingen van het geheele college, dus van de negen leden samen, mogen eerst gehouden worden als het gewicht van de zaak zulks vordert, en niet dan na raadpleging met den commissaris-politiek, die de laatste synode heeft bijgewoond en na autorisatie van den secretaris van staat voor de Binnenlandsche zaken.

In het concept wordt voorgesteld de eerste algemeene synode in den Haag te houden op Dinsdag na den eersten Zondag in Juli 1814, terwijl zij uiterlijk den tweeden Donderdag daaropvolgende moet worden gesloten. Een commissie uit de synode zal de autographa nazien ; de bijzondere commissie, die dat tot heden deed, vervalt. Het verbaal der handelingen en de stukken, die als resul-

taat daarvan zullen worden opgesteld, moeten bij den secretaris van staat voor de Binnenlandsche zaken worden ingediend, die dan, na ze te hebben onderzocht, de gewenschte voordrachten en rapporten bij den vorst indient. Tevens wordt in overweging gegeven om de synodale gecommitteerden ten spoedigste, in overleg met den commissaris-politiek, noodzakelijke verbeteringen in het kerkbestuur te doen ontwerpen. Binnen zes maanden moeten zij daarover hun rapport bij den secretaris van staat voor de Binnenlandsche zaken indienen, die het, vergezeld van zijne consideraties, den vorst aanbiedt.

Het is niet te ontkennen dat in dit concept-besluit de eerste algemeene synode, die de organisatie der kerk zou te regelen hebben, evenals het college van gecommitteerden, dat haar moest ontwerpen, geheel en al door den staat in elkander gezet en van hem volkomen afhankelijk waren. Men kreeg op deze wijze een kerkelijk lichaam, geïncorporeerd in het staatsraderwerk. De bestuurders der kerk werden staatsambtenaren, wien de staat, door middel van den commissaris-politiek en den secretaris van staat voor de Binnenlandsche zaken, voorschreef, hoever zij mochten gaan. De zorg van den staat voor de kerk onttaardde alzoo in knellende staatsvoogdij.

Men vergeete echter bij de beoordeeling hiervan niet, dat de heer van Stralen dit concept niet had opgesteld zonder daarover „met bejaarde en ervaren predikanten te hebben geraadpleegd”, en dus ook eene strooming in de kerk zelf die richting wenschte uit te gaan.

Het behoeft ons echter niet te verwonderen, dat in den raad van state, die dit concept ontving „ter fine van consideratie en advys”, groot bezwaar tegen de voorgestelde regeling werd gemaakt. In de commissie van drie leden, de heeren van Lynden van Lunenburg, Fagel en Alberda, die er rapport in den raad over moesten uitbrengen, was eerstgenoemde reeds terstond van meening, dat men, ook al nam men de plannen der regeering over, den weg moest openhouden om de provinciale synoden weder te kunnen invoeren, ingeval bleek dat de hervormden deze wilden behouden, omdat het belang der kerk dit eischte. Dit laatste zou dan door de predikanten op de synode kunnen worden beslist. Maar de raad van state zelf ging veel verder. Hij kwam principieel in verzet tegen het voorgestelde besluit. De grondwet toch had de betrekkingen van den staat tot de kerken beperkt in plaats van uitgebreid, en nu ging het allerminst aan om zich op een wijze in de kerkelijke aangelegenheden te mengen als zelfs de vroegere regeeringen nooit hadden gedaan. Bovendien scheen het voorgestelde niet in overeenstemming met artikel 139 der grondwet. Het belang van den staat eischte allerminst die nieuwe inrichting van het kerkbestuur. Eerst wanneer klachten en bezwaren omtrent de bestaande verordeningen waren gerezen, zou er voor het nemen van het initiatief van de zijde der regeering om tot eene andere inrichting van het kerkbestuur te komen, wat te zeggen zijn. Maar niet alleen was dit nu het geval, maar

bovendien bleek uit de bij het departement voor de Binnenlandsche zaken ingekomen adressen, dat men van hervormde zijde niet de algemeene synode, maar de gewone provinciale synoden wenschte, omdat deze laatste beter met de huishoudelijke inrichting en de behoeften der gemeenten op de hoogte zijn. De kerk wilde de bedoelde verandering niet. En de staat kon ze evenmin noodzakelijk achten, omdat er tegen de bestaande inrichting geen bepaalde bezwaren bestonden en de vorm van eenheid in het staatsbestuur in geenen deele tot één algemeene synode behoefde te leiden. Ook vóór 1795 waren er in de ééne provincie Holland twee synoden.

Ook op utiliteitsgronden ontraadt de raad van state de aanneming en vaststelling van dit besluit. De materie van den invloed van den staat in de kerk is een zeer teedere, gelijk vroegere tijden hebben bewezen, en deze kan, wanneer die invloed te sterk wordt, vooral voor den staat nadeelig worden, nu deze zelf nog niet voldoende is georganiseerd en tot zijne vestiging nog zooveel moet worden gedaan. Men vergete toch niet dat de besluiten van die ééne synode, ook wat de zuiverheid van de leer betreft, kracht van wet zullen hebben. Welke waarborgen heeft men dat bij de bepaling daarvan gematigdheid zal voorzitten? Misbruik van macht sluipt in zulk eene kerkelijke vergadering zóó licht binnen. En wat zal er gebeuren moeten als omgekeerd vele rechtzinnigen de aldus gevormde synode niet wettig achten, omdat zij niet is samengesteld uit gecommitteerden uit de verschillende classen en zij zich op dien grond onttrekken aan de opvolging harer besluiten? Welk antwoord daarop ook worde gegeven, ongetwijfeld zullen door een en ander nieuwe twisten, zeer ten nadeele van staat en kerk beide, ontstaan.

Op al die gronden ontraadt de raad van state vaststelling van het concept-besluit. Acht de vorst echter eene nadere regeling van het kerkbestuur bepaald noodig, dan oordeelt genoemd college het in elk geval zeer gewenscht, vooraf eene consuleerende commissie, samengesteld uit verlichte en geachte leeraren uit de onderscheidene provincies en andere kundige lidmaten, bijeen te roepen, die, gelijk zulks bij besluit van 26 Februari 1814 ten aanzien der israëlieten is bepaald, den vorst of den secretaris van staat voor de Binnenlandsche zaken adviseert en voorlicht omtrent den vorm, die aan het kerkbestuur, overeenkomstig de verlangens en de behoeften der onderscheidene gemeenten, voor het vervolg is te geven.

Geheel overeenkomstig deze beschouwingen wordt in de vergadering van den raad van state van 14 Mei 1814 onder voorzitterschap van den heer Roëll, den opvolger van van Stralen, met den titel van secretaris van staat voor de Binnenlandsche zaken, een afkeurend oordeel over het concept-besluit uitgesproken. De voorzitter eischte geheimhouding van het verhandelde, omdat hij vreesde dat wanneer de hervormden kennis kregen van wat in de vergadering was gezegd over de nadeelige gevolgen, die de kerk van de plannen der regeering zou ondervinden, daardoor wellicht

onrechtmatige bekommernis en ongegronde tegenstand konden worden opgewekt. Onwillekeurig kwam daarin uit, dat de regeering tegenover de kerk te ver was gegaan.

Voorzichtigheidshalve nam zij dan ook het denkbeeld van den raad van state over om eene consuleerende commissie te benoemen, omdat zij beslist eene nadere regeling van het kerkbestuur noodig oordeelde. Den 12^{en} October kregen de synodale deputaten het bericht dat dit geschieden zou. Bij koninklijk besluit toch van dien datum werd bepaald dat de secretaris van staat voor de Binnenlandsche zaken den vorst de noodige verordeningen tot verdere regeling van het bestuur der hervormde kerk in deze landen, overeenkomstig hare tegenwoordige omstandigheden en behoeften, zou voordragen, maar zich daarbij door genoemde commissie zou doen voorlichten. Genoemde secretaris van staat zou van deze commissie voorzitter zijn, doch zich als zoodanig door den commissaris voor de kerkelijke zaken kunnen doen vervangen. De leden der commissie, elf in getal, namelijk één lid uit elk der synodale ressorten en één waalsch predikant, zouden door den vorst, op voordracht van den secretaris van staat, worden benoemd.

Ten gevolge der staatkundige gebeurtenissen werd de uitvoering van dit besluit aanmerkelijk vertraagd. Eerst den 28^{en} Mei 1815 werd de commissie benoemd. De volgende predikanten kregen daarin zitting : Ds. W. L. Krieger en D. Delprat te 's Gravenhage ; H. H. Donker Curtius te Arnhem ; W. Broes te Amsterdam ; A. Drijfhout te Middelburg ¹⁾ ; C. van der Leeuw te Utrecht ; N. Lobry te Leeuwarden ; C. Franssen van Eck te Deventer, D. Hendriksz te Groningen ; G. Benthem Reddingius te Assen en Zeger de Jongh te 's Hertogenbosch. Evenwel blijkt uit het benoemingsbesluit, dat de commissie voorloopig nog geene vergaderingen zou houden, maar dat de secretaris van staat voor de Binnenlandsche zaken deze eerst zou voorbereiden door vertrouwelijke correspondentie of speciale conferenties met de leden afzonderlijk. Te spoediger zou dan het werk der commissie in hare algemeene vergadering kunnen eindigen. Ook uit deze bepaling blijkt dat de regeering de leiding geheel in hare handen hield.

Dit zou trouwens bij den verderen gang van zaken voldoende blijken.

Aan het departement van Binnenlandsche zaken ontwierp men, na genoemde vertrouwelijke correspondenties of speciale conferenties met de verschillende leden, een ontwerp „algemeen reglement voor het bestuur der hervormde kerk van het koninkrijk der Nederlanden”. Dit stuk werd toen met enkele opmerkingen ter ontwikkeling van de beginselen, waarop het was gegrond, aan de commissieleden toegezonden. Zij werden daarbij verzocht het met nauwkeu-

¹⁾ Ds. Drijfhout, die bedankte, werd vervangen door zijn ambtgenoot te Middelburg, A. van Deinse.

righeid te overwegen en te onderzoeken of het naar hunne meening tot grondslag van de werkzaamheden der commissie zou kunnen worden genomen. Tevens werd hun, zoo dit het geval was, verzocht de door hen gewenschte veranderingen en bijvoegingen mede te deelen aan den commissaris voor kerkelijke zaken. Deze kon dan daarover op zijne beurt met de commissieleden corresponderen. Waren de werkzaamheden, ten gevolge dezer correspondentie, voldoende gevorderd, dan zou aan de leden der commissie de dag der eerste algemeene vergadering worden medegedeeld.

Dit nu bleek de 25^e October 1815 te zijn. Elf dagen duurden de zittingen der commissie; op 4 November had zij haar werk volbracht. Negen dagen later, op 13 November, bood de commissaris-generaal voor het Onderwijs en voor de Kunsten en Wetenschappen, provisioneel belast met de zaken der hervormde en andere eerediensten, behalve die der R. Catholieken, de heer Repelaer van Driel, het ontwerp den vorst ter goedkeuring aan.

Als inleiding tot het ontwerp worden omtrent den geest daarvan enkele algemeene opmerkingen gemaakt. De bedoeling heeft voorgezet om de gebreken der tegenwoordige inrichting van het bestuur der hervormde kerk te verbeteren, die deels voortvloeien uit de gebrekkige vormen van haar eerste inrichting, deels veroorzaakt zijn door tijd, verandering van denkbeelden en andere omstandigheden. Haar hoofdgebrek was hetzelfde als den nederlandschen staat aankleefde. Het eigenlijk bestuur lag in de handen van te veel vergaderingen, die bovendien daartoe te weinig geschikt, in moeilijke omstandigheden niet zelden gevaarlijk, en ook in hare werkzaamheden ernstig belemmerd waren door de gebondenheid aan bepaalde tijden van samenkomst. Nog een andere schaduwzijde, die het staatkundig stelsel hier te lande aankleefde, was de kerkelijke inrichting eigen. Zij was de samenstelling der hoogere vergaderingen uit vertegenwoordigers van mindere, die als zaakgelastigden aan bepaalde lastbrieven waren gebonden. Eenzelfde gevolg als daarvan in den staat viel waar te nemen, deed zich in de kerk voor. De hoogere vergaderingen konden zoo goed als niets tot stand brengen; de meeste gewichtige zaken kwamen tot geen einde, maar werden in advies gehouden. De tijd werd in beslag genomen door kwesties van minder belang. Veelal waren de maaltijden het voornaamste deel van den dag. Zoo werd er veel geld onnuttig besteed.

Bij deze bezwaren kwam nog dit, dat het instituut der deputaten, met het oog op het slechts van tijd tot tijd samenkomen der kerkelijke vergaderingen, niet voldeed. Hun macht was te beperkt; zij wisselden bovendien te aanhoudend af; eindelijk waren, omdat de keuze afhing of van eene toevallige rangorde of van het lot, deze deputaten voor hun werk niet immer de kundigste en geschiktste personen. Dit leverde vele moeilijkheden op.

Men vergete bovendien niet, dat verschillende voormalige vormen

verouderd en onbruikbaar geworden waren, waardoor het, om slechts één voorbeeld te noemen, bijna overal aan een behoorlijken methodus procedendi ontbrak.

Ook ontbrak het het kerkbestuur aan een behoorlijk middelpunt. Toen de nationale synode te Dordrecht gehouden werd, rekende men op den driejaarlijkschen terugkeer van een dergelijke synode. Maar de opgedane ervaring stemde de regeering niet sympathiek voor de herhaling eener dergelijke groote kerkelijke vergadering. Ook de aanzienlijke kosten deden haar daarvoor terugdeinzen. Nu hadden de provinciale synoden wel een palliatief tegen het gemis dier vergaderingen gezocht in de afvaardiging van correspondenten naar elkanders vergaderingen, maar de ervaring had het onvoldoende van dit hulpmiddel genoegzaam bewezen. Het zou derhalve voor de kerk een zegen zijn, wanneer zij voor haar bestuur een behoorlijk georganiseerd centrum van werkzaamheid verkreeg.

Bij dit alles neme men nu in aanmerking, dat de verschillende staatkundige veranderingen, te beginnen met de omwenteling van 1795, het kerkbestuur geheel gedesorganiseerd hebben. Oude banden waren verbroken; de kerkelijke indeelingen kwamen niet meer gelijk vroeger met de staatkundige overeen; de classicale vergaderingen hadden hare beteekenis verloren; de synodale hielden eindelijk geheel op; de deputaten hielden haar slechts in schijn in wezen.

Wanneer men dit alles overweegt, lijdt het geen twijfel of de regeering moest zich tot taak stellen het bestuur der hervormde kerk weder op orde te brengen. En dit niet door herstel van het oude, maar door het samenstellen eener organisatie, die, met behoud van wat uit het verleden behoorde bewaard te blijven, bevorderlijk kon zijn aan de belangen van den godsdienst, en tevens overeenstemde met de organisatie van den staat. In dien geest is dan ook het ontwerp-algemeen reglement saamgesteld.

Aan het kerkbestuur is meer samenhang gegeven, terwijl het tevens vereenvoudigd is. Dit bestuur is opgedragen aan minder talrijke collegies; en deze zijn in meer geregelde volgorde geplaatst en door natuurlijke banden aan elkander verbonden. Aan de eene zijde zijn de lastgevingen, de te menigvuldige afwisselingen en de van het toeval afhankelijke keuzen afgeschaft, terwijl er aan den anderen kant voor gezorgd is, dat de kerkbestuurders niet te onafhankelijk worden en geen hiërarchie ontsta. Onder al de kerkelijke ambtenaren hebben alleen de secretaris en de quaestor der synode een permanente functie, uit hoofde van den aard hunner betrekking. Eenmaal 's jaars wordt er in elk der classicale ressorten eene vergadering gehouden, waarin zaken van huishoudelijken aard worden behandeld. De predikanten zijn echter vrij bijeen te komen wanneer zij verkiesen, niet om zich met het kerkelijk bestuur in te laten, maar om den broederband te versterken, zich door onderlinge oefening meer voor hun ambt te bekwamen en de

godsdienstige belangen hunner gemeenten te behartigen. De kerk ontvangt een geschikt middelpunt, niet in eene talrijke synodale vergadering, maar in een meer uitgezocht college, dat jaarlijks eenmaal bijeenkomt om zich bezig te houden met de algemeene belangen van de kerk. De bijzondere belangen van de kerken in de provincies, districten en gemeenten worden aan colleges, die voor die taak berekend zijn, opgedragen, zoodat met eenheid van bestuur in het algemeene, vrijheid der deelen in het bijzondere gepaard gaat, op dezelfde wijze als dit in de constitutie van het rijk geregeld is voor den staat.

Men ziet uit dit alles welk een grooten invloed de veranderde staatsinrichting op de kerkinrichting heeft uitgeoefend. De laatste volgde de eerste van wege de ingewikkelde betrekking, waarin de kerk in die dagen nog tot den staat stond. Vooral uit dit standpunt moet dan ook het algemeen reglement worden beoordeeld. Het is onrechtmatig het alleen in het licht te zien van de idealen, die de kerk zelf, los van den staat, ten aanzien van hare inrichting heeft, of van de veranderde betrekking tusschen staat en kerk in onze dagen. Door middel van dit algemeen reglement heeft, hoevele gebreken er ook mogen aankleven, de soevereine vorst de kerk veeleer op de been geholpen, dan haar misvormd en ontzenuwd.

Wij zagen dat de kerkelijke inrichting toen in velerlei opzicht het model der staatsinrichting volgde. Maar daarbij werd in het algemeen reglement tusschen den staat en de kerk eene betrekking vastgesteld, die maar al te zeer blijk gaf van de oude zucht der politieken om de kerk onder hun macht en invloed te houden. De regeering zou over het uitwendig kerkbestuur haar zeggenschap blijven uitoefenen. In het algemeen reglement, dat de kerk hare organisatie gaf, mag geen verandering worden gebracht dan na overleg van de regeering met het hoogste kerkbestuur. De synode doet dienaangaande voorstellen of geeft consideraties, maar de vorst beslist. Ook de bijzondere reglementen, die door de daartoe bevoegde kerkelijke besturen worden ontworpen, worden door de regeering bekrachtigd. Ook komt de synode bijeen onder toezicht van het hoofd van het departement, waaraan de zaken van de hervormde kerk zijn toevertrouwd; zij wordt door of van wege hem bijgewoond. De eerste benoemingen, die ten gevolge dezer nieuwe organisatie moeten plaats hebben, worden door den vorst gedaan, voor zooveel de hoogere bestuurders betreft en door het departement wat de kerkbestuurders van den tweeden rang aangaat. Wanneer de verschillende colleges op deze wijze zijn samengesteld, wordt het vormen van nominaties bij gewone aftreding of voorkomende vacaturen aan die colleges overgelaten, maar ook dan wordt de keuze door of van wege den vorst gedaan. Hieruit blijkt dat de regeering de leiding van het geheele uitwendig kerkbestuur in handen hield.

Wat nu verder het ontwerp zelf betreft, was dit alzoo ingericht, dat het niet te veel specialiseerde, ten einde niet te zeer aan verande-

ringen te worden onderworpen. Ook in dit opzicht was het voorbeeld van de grondwet gevolgd. De bijzondere zaken zouden in bijzondere reglementen worden behandeld. Maar dit moest natuurlijk geschieden in den geest van het algemeen reglement. Ter bereiking van dit doel was de consuleerende commissie in subcommissies onderverdeeld. De predikanten Delprat, Krieger en van Deinse arbeidden aan een reglement op de samenstelling en werkzaamheden der kerkeraden; Krieger, van der Leeuw en de Jongh aan dat op de beroepingen; Broes en van der Leeuw aan dat op het godsdienstig onderwijs; Lobry, Hendriksz en Reddingius aan dat op de manier van kerkelijk procederen en de kerkvisitatie; Donker Curtius en Franssen van Eck aan dat op de admissie van predikanten, de examina en de kosten der classicale besturen. Al deze ontwerpen zouden het een na het ander regelmatig onderzocht, kerkelijk vastgesteld en door den vorst gesanctionneerd worden. Als bewijs welk een spoed men thans van regeeringswege maakte, kan dienen dat zij alle vóór 1 Maart 1816 bij het departement moesten inkomen.

Zooals wij herinnerden, werd dit ontwerp den 13^{en} November door Repelaer van Driel den vorst aangeboden¹⁾. Drie leden van den raad van state waren speciaal voor het onderzoek van het ontwerp door den vorst benoemd, namelijk de heeren Hambroinck, van Lynden en van Gennep. Deze brachten reeds 4 Januari 1816 hun advies uit. In hoofdzaak luidde dit gunstig. Zij maakten slechts twee alge-

¹⁾ Hij had zich geheel met het ontwerp kunnen vereenigen, behoudens op een paar punten. Art. 14, 2e luidde: „Ten aanzien der kerken in de Zuidelijke Provinciën, en in Neêrlandsch-Oost- en West-Indiën zullen nadere bepalingen gemaakt worden, behoudens hetzelfde hoofdbeginsel.” De commissaris-generaal stelde voor die laatste woorden „behoudens hetzelfde hoofdbeginsel” weg te laten, daar de zóó bijzondere omstandigheden van sommige kerken in de Koloniën en de Zuidelijke Provinciën wellicht afwijkingen van dat hoofdbeginsel raadzaam maken. Er bestonden b.v. in de Zuidelijke Provinciën gemeenten, samengesteld uit belijders van onderscheidene protestantsche gezindheden, eene inrichting die althans voor de belangstellenden in den godsdienst dàar hare gunstige zijde heeft, maar met het hoofdbeginsel der kerkorganisatie in de Noordelijke Provinciën strijdt.

In art. 18 wenschte hij niet te lezen, dat het hoofd van het Departement de synodale vergaderingen *kan*, maar *zal* bijwonen. Hij moet bekend blijven met alles wat dàar geschiedt. Ten slotte wilde hij art. 36, dat door de commissie aldus was geredigeerd „Ter goedmaking der kosten van het Synode en de provinciale kerkbesturen, wordt van 's lands wege betaald eene somme van guldens; de verdeling derzelve som wordt geregeld bij het departement, waaraan de zaken van de hervormde kerken zijn aanbevolen,” aldus gewijzigd zien: „Ter goedmaking der kosten van het Synode en de provinciale kerkbesturen, wordt van 's lands wege eene somme betaald, welke bij de jaarlijksche begrooting door Zijne Majesteit vastgesteld, en bij het voorgemelde Ministerieel-Departement verdeeld en geregeld wordt.”

meene opmerkingen, ten eerste wenschten zij voor het ministerieel departement den vasten naam „voor de zaken van den hervormden en andere eerediensten, behalve dien der roomsch-catholieken” gebruikt te zien, en ten andere achtten zij het verkeerd dat verschillende benoemingen aan het ministerie van eeredienst worden opgedragen. Zulk een departement toch is geen op zichzelf bestaande autoriteit, maar alleen de manus ministra van den vorst. De benoemingen moeten dus steeds door hem of op zijn naam geschieden

Wat nu de artikelen betreft, hebben wij de artikelen 1 en 2 van het algemeen reglement van 1816 aan den raad van state te danken. In het ontwerp kwamen zij niet voor. De raad sloot zich bij zijn voorstel aan zijne consideraties op het ontwerp, dat in 1809 was samengesteld, aan. De commissaris-generaal nam ze beide ongewijzigd over. Zij luiden :

Art. 1. Tot het hervormde kerkgenootschap behooren allen, die op de belijdenis des geloofs tot ledematen zijn aangenomen, dezulken die in de hervormde kerken gedoopt zijn, en diegenen, welke in andere landen als tot het hervormde kerkgenootschap behorende, erkend, zich hier te lande ter nederzetten, mits door behoorlijke bewijzen of attestaties van hunnen doop of lidmaatschap buiten 's lands hebbende doen blijken. Art. 2. Deze allen blijven tot het hervormd kerkgenootschap behooren, zoolang zij niet vrijwillig en duidelijk verklaard hebben zich daarvan af te scheiden of om wettige redenen daarvan afgescheiden zijn

Verder is de uitzondering op den regel van art. 6 „Een minder kerkbestuur vermeenende door de besluiten van een hooger bezaard te zijn, heeft het regt, zich deswegens bij nog hooger bestuur te beklagen, onder gehoudenheid nogtans van aan de ontvangene bevelen inmiddels te gehoorzamen”, van den raad van state afkomstig. Die uitzondering luidt : „tenzij de zaak bij de eindelijke uitspraak niet weder in zijn geheel zoude kunnen gebragt worden, in welk geval nogtans daarvan onmiddellijk aan het ministrieel-departement voor de zaken der hervormde en andere eerediensten, behalve dien der roomsch-katholieke zal worden kennis gegeven”. Daardoor werd het recht van het minder kerkbestuur eenigszins ingekort.

In het ontwerp was art. 18 aldus geformuleerd : „De synodale vergadering kan worden bijgewoond door of vanwege het hoofd van het Departement, aan hetwelk de zaken der hervormde kerk zijn toevertrouwd”. De raad van state stelde voor met het oog op de mogelijkheid dat het hoofd van het Departement niet-hervormd was, dit aldus te wijzigen : „Het hoofd van het Ministerieel Departement voor de zaken van den hervormden en andere eerediensten, behalve dien der Roomsch-Katholieken, zal, indien hij den hervormden godsdienst belijdt, en geadsisteerd, zoo hij dit verkiest, door zijnen secretaris, de synodale vergadering bijwonen, behoudens nogthans de faculteit des konings om, bij ontstentenis van dien,

dezelve vergaderingen door een of meer commissarissen politiek, van den Hervormden Godsdienst, daartoe door Hoogstdenzelven te benomen, te doen bijwonen".

Het geconcipeerde artikel 24 : „Het zal eene der eerste werkzaamheden van het synode zijn een ontwerp van Reglement over eene algemeene manier van procedeeen in kerkelijke zaken voor de kerkeraden, klassikale Moderatoren, Provinciale Kerkbesturen en het synode, te vervaardigen. Men zal bij dat ontwerp het noodige gebruik maken van de bestaande verordeningen", vond de raad van state te eng. Ten eerste wijzigde hij de beperkte uitdrukking „algemeene manier van procedeeen" in „manier van kerkelijke zaken te behandelen", en ten andere voegde hij er als eerste werk der synodale vergadering de opdracht bij, een ontwerp van reglement te vervaardigen „over het kerkelijke opzigt en tucht". In zijn geheel zou het artikel dan aldus luiden : „Het zal een der eerste werkzaamheden van het Synode zijn, een ontwerp van Reglement op de manier van kerkelijke zaken te behandelen, voor en bij de kerkeraden, klassikale Moderatoren, provinciale Kerkbesturen, en het Synode, en over het kerkelijke opzigt en tucht te vervaardigen ; daarbij in acht nemende, om door naauwkeurige bepalingen en voorschriften alle aanleiding tot willekeur en onzekerheid, zooveel mogelijk te vermijden".

Op voorstel van den raad van state werd al. 1 van art. 30 opgenomen : „Voor de klassikale uitgaven en onderhoud zal uit 's Rijks kas een somma van veertien duizend guldens worden toegestaan, om door het meer gemelde Ministerieel Departement onder de klassen verdeeld te worden". Hij achtte het namelijk billijk, dat deze onderstand, die in den franschen tijd was afgeschaft, thans weder werd verleend.

In het ontwerp was in art. 42 de bepaling opgenomen dat de provinciale kerkbesturen veranderingen in de reglementen op het kerkbestuur in hun ressort, gegrond op de algemeene verordeningen, aan de synode konden voorstellen en deze laatste daarover de beslissing had. Naar den wensch van den raad van state werd daaraan toegevoegd : „en zullen die veranderingen insgelijks aan de approbatie van Zijne Majesteit onderworpen zijn". Op zijn voorstel werd de Kroon dus nog meer in het kerkbestuur gemengd.

De redactie van art. 46 : „Zij zijn bevoegd tot het afzetten van predikanten, kandidaten en kerkeradsleden. De afgezette personen behouden regt van appèl aan het Synode", gaf naar zijne meening te veel recht aan de provinciale besturen en te weinig recht aan degenen, die gevaar liepen te worden afgezet. Hij formuleerde het artikel daarom aldus : „Zij zijn bevoegd de predikanten, kandidaten en kerkeradsleden, om gegronde redenen, en na voorafgaand wettelijk onderzoek, volgens de bepalingen van het reglement op de manier van kerkelijke zaken te behandelen, en over het kerkelijke opzigt en tucht, af te zetten. De afgezette personen behouden

regt van appèl aan het Synode". Deze formulering werd ook overgenomen.

Op voorstel van den raad van state werden de artikelen 76 en 77 als nieuwe artikelen in het ontwerp ingelascht. Art. 76 luidt: De presbyteriaansch-Engelsche en Schotsche kerken worden in de klassen, tot welke de Nederduitsche Hervormde gemeente, in die stad, in welke zij gevestigd is, behoort, ingelijfd, in zooverre dit nog geene plaats heeft". En art. 77: „Zoo ten aanzien van het hoogere als van het kerkenraadsbestuur wordt in het oog gehouden, dat de kerken, in het vorige artikel vermeld, de bijzondere huishoudelijke inrigtingen en regten behouden, welke aan dezelve afzonderlyk en privatelyk behooren".

De tweede zinsnede van art. 85, die in het concept der commissie, overgenomen door den commissaris-generaal, aldus luidde: „De betrekking van diakenen tot den kerkenraad wordt door de synode bij het reglement op de kerkeraden bepaald", werd door den raad van state aldus verruimd: „De pligten van de leeraren, de ouderlingen, de diakenen, en de betrekking van diakenen tot den kerkenraad, worden door het Synode, bij het Reglement op de Kerkeraden omschreven en bepaald". Men meende dat daardoor eene leemte werd aangevuld.

Eindelijk werd nog artikel 88 gewijzigd in den zin van de verandering, die in artikel 24 was gebracht.

Ook keurde de raad van state de slotbepaling af, als zou de commissaris-generaal nog verschikkingen in de artikelen mogen maken, nadat het besluit is gearresteerd. Evenals met de andere door dit college voorgestelde wijzigingen ging de commissaris-generaal ook met deze accoord. Het bedoelde recht kreeg hij dus niet ¹⁾.

Nadat nu de commissaris-generaal, onder goedkeuring van den raad van state, nog enkele kleine wijzigingen, bij de door dien raad aangegevene, had gevoegd, werd het Algemeen Reglement voor het Bestuur der hervormde kerk den 7^{en} Januari 1816 met de goedkeuring van den koning bekrachtigd. Bij hetzelfde koninklijk besluit werd den commissaris-generaal opgedragen, dat reglement met den meesten spoed in den loop van het jaar 1816 in werking te brengen. Daartoe moest hij zorgen voor het regelmatig eindigen van de werkzaamheden der thans bestaande colleges en bestuurders, en voor de behoorlijke likwidatie hunner pecuniele administraties.

Ook moesten op de eerste vergadering van de synode de ontwerpen der bijzondere reglementen aanwezig zijn om daarop, onder goedkeuring van den koning, eene beslissing te nemen. De kosten dier synode en der provinciale kerkbesturen over dit jaar 1816 wer-

---

¹⁾ De wijzigingen zijn de bijvoeging in art. 17, 31, 55 van het woord „oud-ouderling"; de verandering in art. 50 van „Rhenen" in „Wijk", zoodat deze laatste plaats hoofdplaats der classe werd; en eindelijk in art. 54 de toevoeging van „en de bepaling der klassikale hoofdplaatsen."

den als maximum op 16000 gulden bepaald. Ten spoedigste moest de commissaris-generaal een secretaris der synode met zijn secundus en een quaestor aan den koning voordragen, evenals de leden der provinciale kerkbesturen; iets later verwachtte de vorst de voordracht van de leden der eerste synode, die in Juli 1816 zou vergaderen. Ook werd hem opgedragen de vereischte voordrachten te doen tot regeling van het bestuur der kerken in de zuidelijke provinciën, en in nederlandsch Oost- en West-Indiën. Verder moest hij in het algemeen de Kroon omtrent deze zaken dienen van consideratie en advies.

Reeds den 1^{en} Februari 1816 kwam er een besluit, waarbij bepaald werd, genoemd koninklijk besluit met het algemeen reglement ter kennis te brengen van de gouverneurs der provincies; van de nog bestaande colleges van deputaten; van al de classen; van de gemachtigden der waalsche kerken; van de consistoriale vergaderingen van Sluis, IJzendijke en Axel; van de respectieve engelsche en schotsche kerken en van de leden der consuleerende commissie. Verder aan de nederduitsche classen, de gemachtigden der waalsche kerken en de consistoriale kerken voornoemd, het vereischt aantal exemplaren van het besluit en het algemeen reglement toe te zenden, ten einde op deze wijze aan de kerkeraden der onder hen behorende gemeenten, evenals aan elk der predikanten van hun ressort, een exemplaar van het reglement ter hand te stellen. Voorts al de collegien van kerkelijk bestuur, in het begin genoemd, aan te schrijven, de meest geschikte maatregelen te nemen, om hunne werkzaamheden regelmatig te eindigen en in het begin van April over te dragen aan de nieuwe colleges van kerkelijk bestuur, en aan deze over te geven de boeken en archieven, met de financieele administraties. Eindelijk de classicale vergaderingen mede te deelen, dat door hen, evenals vroeger, de examens van studenten en proponenten, die zich daarvoor nu reeds hebben aangemeld, vóór 1 April zullen kunnen worden afgenomen, en ten laatste de leden der consuleerende commissie uit te noodigen vóór 1 Maart 1816 de ontwerpen der bijzondere reglementen bij het departement in te zenden.

Kort daarna werden benoemd tot secretaris der synode Ds. J. J. Dermout, predikant te 's Gravenhage en tot zijn secundus Ds. C. L. van den Broek, predikant aldaar; tot quaestor de heer F. Tayspil Jansz., ouderling te Amsterdam. Bij hetzelfde besluit werden de voorzitters en de secretarissen en de leden der provinciale besturen aangewezen met hunne secundi; de gecommitteerden voor de huishoudelijke zaken der waalsche kerken; de scriba's der classicale besturen en de classicale gecommitteerden. Aan spoed ontbrak het dus niet. Weder iets later werden de leden der synode benoemd. Behalve de leden der consuleerende commissie kregen hierin zitting: als voorzitter Ds. W. L. Krieger; uit het provinciaal kerkbestuur van Noord-Brabant als lid Ds. J. J. Scholten, predikant

te Breda, en uit dat van Limburg Ds. A. Goedkoop, predikant te Gent ; als ouderling de heer J. van Leeuwen uit Arnhem. De hoogleeraren J. van Voorst, H. Rooyaards en H. Muntinghe, respectievelijk hoogleeraren in de Godgeleerdheid te Leiden, Utrecht en Groningen werden tot praeadviseerende leden benoemd.

Toen al deze voorbereidende maatregelen waren getroffen, kwam de synode voor het eerst den 3^{en} Juli 1816 bijeen. Bij den aanvang hield de Commissaris-generaal, de heer Repelaer van Driel, een uitvoerige aanspraak ¹⁾. Den 30^{en} dier maand werd zij gesloten ; ook toen sprak de commissaris-generaal eene slotrede uit.

Bij de beoordeeling van de geboortegeschiedenis van het algemeen reglement moet men zich niet alleen goed de toen bestaande verhouding tusschen staat en kerk indenken, maar ook nauwlettend de stemming volgen, die de kerk toen ter tijd tegenover de daad van Willem I aan den dag legde. Eerst wanneer deze beide scherp naar voren gebracht zijn, kan er van het uitspreken van een rechtvaardig oordeel sprake zijn. Wie naar onze tegenwoordige betrekking tusschen staat en kerk zich een meening tracht te vormen omtrent bedoeld besluit van den koning, betreedt evenzeer een verkeerden weg als hij, die, naar de zijns inziens passende verhouding tusschen de kerk en den staat, op grond van bepaalde kerkelijke of staatkundige beginselen, daarover vonnis velt. Indien ergens, dan is hier de regel van toepassing dat men bepaalde daden, ook regeeringsdaden, naar hun datum moet beoordeelen. En dat geldt dan ook natuurlijk de beginselen, waaruit die daden zijn voortgevloeid. Wij hebben ons derhalve hier deze twee vragen te stellen : Paste de daad van Willem I in het kader van de toenmalige betrekking tusschen staat en kerk, zooals deze zonder verzet was vastgesteld ? Is het algemeen reglement de kerk ondanks haar verzet opgelegd ?

Wat het eerste punt betreft, moeten wij ons de geestesbeweging op het stuk der verhouding van staat en kerk uit het laatst der 18^e en het begin der 19^e eeuw duidelijk voor oogen stellen. Met ruwe hand had de revolutiegeest beide uiteengerukt. Tegenover de loftuitingen op een christendom zonder merg of liever op den godsdienst als onbestemde, persoonlijke aspiratie, werden de bitterste smaadreunen over de kerken uitgestort. Zij waren de broeinesten van onverdraagzaamheid, van tweespalt ; aan haar was grootendeels de volksellende te wijten, waaraan de fransche geest een einde zou maken. En natuurlijk gold deze smaad bij uitnemendheid de hervormde kerk, die hier haar stempel op geheel het maatschappelijk en staatkundig leven had gedrukt, en derhalve in hoofdzaak schuldig stond aan het gemis van een waarlijk vrijzinnigen geest. De staat moest derhalve de kerken in het algemeen, maar vooral deze kerk van zich afschudden en zich voor goed aan hare om-

¹⁾ Dit stuk vindt men in de bijlage VII vermeld.

arming onttrekken, om zich vrij te kunnen ontwikkelen en aan alle burgers den zegen van de gelijkheid, vrijheid en broederschap te kunnen schenken. In dit koor hebben in die dagen vooral de dissenters en de roomschen hun stem luid verheven. Eerstgenoemden, vooral vele intellectueelen en meer beschaafden in hun midden tellende, konden hunne achteruitzetting bij de hervormden niet verdragen; bij laatstgenoemden school de oude wrok over de omkeering van de rollen der beide kerken, de roomsche en de hervormde, hier te lande. Dientengevolge stond bij de geheele actie voor de scheiding van staat en kerk bij hen meer het verlangen om de eenige positie der hervormde kerk te breken en de gelijkheid van alle kerkgenootschappen voor de wet te bewerken op den voorgrond, terwijl het den echten revolutiemannen bovenal om de losmaking dier banden zelf te doen was. Wat bij deze laatsten hoofddoel was, was bij eerstgenoemden vooral middel.

De scheiding, die de staatsregeling van 1798 bracht, had eigenlijk alleen de hervormde kerk getroffen. En dat niet alleen geldelijk, maar ook wat haar bestuursinrichting aangaat. Deze toch was, gedurende den tijd, dat deze kerk heerschende of liever bevoorrechte kerk was geweest, geheel en al samengeweven met de staatkundige inrichtingen hier te lande. Verschillende politieke lichamen oefenden invloed uit op de samenstelling van de bestuurscolleges der kerk. En de kerk had dien invloed niet zelden geduld, maar ook niet zelden gezocht.

Toen nu het steunsel der regeering wegviel, ontstond eensklaps niet slechts op financieel, maar ook administratief gebied groote verwarring. Had men één middelpunt van organisatie in de kerk bezeten, betrekkelijk gering ware de moeite geweest om de ontstane leemten aan te vullen. Doch dit middelpunt ontbrak. Na 1618 was er geen nationale synode meer gehouden en nu althans ontbrak het geld om een nieuwe saam te roepen. Gelijk het staatsbestuur in Nederland een decentralisatie kende, die hoogst nadeelig was voor een behoorlijke en spoedige afdoening van zaken, zoo ook het bestuur der kerk, dat met dat staatsbestuur was ineengeweven. Daarbij kwam nu helaas! dat vele der nog bestaande bestuursinrichtingen der kerk haar vroeger gezag hadden verloren en dus niet bij machte waren orde te midden der wanorde te brengen. Dientengevolge misten de op zichzelf staande deelen voldoende kracht om het kerkelijk organisme behoorlijk in werking te brengen en te houden. Dit laatste mag vooral bij de beoordeeling van de daad van Willem I niet uit het oog worden verloren. Onkundig met de historie stelt men zich veelvuldig den gang van zaken aldus voor, dat de staat tegen den zin der kerk haar werk heeft overgenomen om haar alsdan in zijn keurslijf te rijgen. Veeleer is de toestand deze, dat de staat de kerk, die door de staatsregeling van 1798 aan desorganisatie en verzwakking was prijs gegeven, weder tot organisatie en nieuwen bloei heeft trachten te brengen.

Of hij hierbij den rechten weg heeft ingeslagen, is een andere vraag. Maar ook al beantwoordt men haar ontkennend, zoo is daarmee de daad van den vorst op zichzelf nog niet veroordeeld. Integendeel verdient deze, gezien den toestand van de kerk op dat oogenblik, lof en dank. Maar — wat niet minder van belang is — de regeering deed daarmee iets, dat geheel lag in de lijn der staatkundige denkbeelden van dien tijd. Langzamerhand was de revolutieuzen der volstreckte scheiding tusschen staat en kerk meer en meer, in den geest der roomschen en ook der dissenters, veranderd in die van eene gelijke bescherming door den staat van alle kerkgenootschappen. Bij de toepassing van dit laatste beginsel hield men nu echter rekening met de bijzondere omstandigheden en belangen. Op dien grond achtte men het natuurlijk dat de hervormde kerk, die eertijds geheel door den staat, wat de traktementen harer leeraren betreft, was onderhouden en dientengevolge zich niet beijverd had eigen fondsen voor dit doel samen te brengen, meer ontving dan de kerkgenootschappen, die door de omstandigheden waren genoopt geworden, daarvoor bijtijds zelf te zorgen. Anders toch zou de zoogenaamde gelijke bescherming zeer ongelijk zijn toegepast. Met dit voorbehoud werd nu gelijke bescherming aan alle godsdiensten verleend. Die bescherming hield meer in dan het verleenen van gelijkheid van burgerlijke rechten aan de belijders der verschillende godsdiensten. In dien zin toch had ook de staatsregeling van 1798 ze reeds beschermd. Neen, zij hield ook in de verzekering van het genot der geldelijke en andere voordeelen, die zij thans genoten, aan dat kerkgenootschap en zijne leeraren, en beloofde tevens aan alle erkende gezindheden voor de toekomst onderstand, voor zoover zij die noodig hadden en de publieke schatkist ze kon verleenen.

Dit alles geschiedde vooral op grond van de overweging, dat de bevordering van den godsdienst tot steun is van den staat. Uit dat oogpunt moet die bemoeienis van den staat met de kerkgenootschappen allereerst worden gezien en beoordeeld. Maar terwijl men in 1798 godsdienst en kerk scherp tegenover elkander gesteld had, zoodat de staat, waar hij den eerstgenoemden kon eeren, met laatstgenoemde allen band verbrak, was men langzamerhand ook jegens de kerkgenootschappen tot milder gevoelens van staatswege gekomen. Men erkende de waarde daarvan ter bevordering van den godsdienst. Maar in tegenstelling met vroeger, van *alle* gezindheden, die op dat oogenblik hier te lande bestonden. Vandaar de mogelijkheid dat die alle steun van rijkswege ontvingen, al bleef in dit opzicht een bijzondere regeling bestaan met de hervormde kerk.

Die gezindheid jegens de kerken, welke haar vernieuwden bloeien gevolg moest hebben, ging gepaard met het nemen van voorzorgsmaatregelen dat de staat daarvan geen nadeeligen invloed voor zijne eigene werkzaamheden zou ondervinden. Hij wilde er tegen waken dat de kerken de grens van haar arbeidsveld te zijnen nadeele overschreden. Vroeger was gebleken dat dit gevaar niet

denkbeeldig was. Met het oog daarop had dan ook de constitutie van 1814 bepaald, dat de vorst het recht en den plicht heeft om zoodanig toezicht over alle godsdienstige gezindheden uit te oefenen als voor de belangen van den staat dienstig zal worden bevonden. Deze bepaling scheen natuurlijk. Maar de constitutie was verder gegaan en had gezegd dat de vorst ook het regt van inzage en beschikking had omtrent de inrichtingen van de gezindheden die eenige betaling of toelage uit 's lands kas genoten. En wij zagen uit den inhoud van het algemeen reglement, dat van dit recht om over de inrichting van eene dergelijke gezindheid te beschikken een groot gebruik is gemaakt.

Toch moeten wij niet te spoedig het beginsel veroordeelen dat aan die bepaling in de constitutie ten grondslag lag, ook al is dat beginsel zelf niet op de meest goede wijze toegepast. Wat toch was het geval? Nadat enkele jaren na de staatsregeling van 1798 de oude banden tusschen staat en kerk weder waren aangeknoopt, stond de regeering ook weder nieuwe bedragen toe voor de kosten van het bestuur der hervormde kerk. Door het verleenen der synodale gelden werd het opnieuw bijeenkomen der synodale vergaderingen en der synodale deputatie in hare plaats weder mogelijk gemaakt. Voorheen nu oefenden de staten van elke provincie door hunnen commissaris-politiek invloed uit op de wijze, waarop deze gelden besteed werden. De overheid wist om zoo te zeggen welke waar zij voor haar geld zou verkrijgen. Doch geheel anders was de toestand geworden, toen die provinciale souvereiniteit der staten wegviel en de staatkundige orde, waarmede de kerkelijke zoo nauw samenhang, was veranderd. Reeds onder Schimmelpenninck was dan ook de behoefte gevoeld om het kerkbestuur meer in overeenstemming te brengen met den nieuwen staatkundigen toestand. De eenheid, die in het staatsbestuur steeds meer tot uiting kwam, maakte het toezicht op de verspreide deelen van het kerkbestuur zeer bezwaarlijk. Eenheid in het laatste zou voor het staatsbestuur de contrôle vergemakkelijken. Daarom wenschte de regeering, evenals voorheen, het bestuur van een kerk, die zoozeer was samengevlochten met den staat, meer in harmonie met het hare. Gelijk beide één vroeger waren in decentralisatie, begeerde de overheid thans dat de kerk in haar bestuur hare centralisatie volgen zou.

Een van de hoofdmotieven daarbij was, dat, door een dergelijke eenheid in het kerkbestuur, den gang van zaken bespoedigd en daardoor 's lands financiën zouden gebaat worden. De talrijke vergaderingen, waarbij tot heden dat bestuur was te vinden, bemoeilijkten dien gang van zaken zeer, vooral omdat de afgevaardigden aan hunne lastbrieven gebonden waren. Hiervan was het gevolg dat vaak noodeloos veel geld werd uitgegeven. Ook uit dien hoofde stelde de overheid er prijs op, dat de inrichting van het kerkbestuur werd verbeterd. Was dit een onbillijke eisch? In geen

deele. Het was in de toenmalige omstandigheden begrijpelijk, dat de regeering niet alleen aanstuurde op verbetering van het kerkbestuur, maar dat zij ook, ter bereiking van het beoogde doel, deze zelf ter hand nam. Als zij de kerk haar bestuur zelf had doen regelen, had zij den waarborg gemist, dat het door haar gewenschte doel werd bereikt. Andere kerkgenootschappen, die van hare financiën niet afhankelijk waren, liet zij dienaangaande vrij; alleen die het wèl waren, niet.

Het is merkwaardig, dat tegen het beginsel dat de regeering haar hand had in de samenstelling van het algemeen reglement, de kerk zich in het geheel niet heeft verzet. Zelfs de classis van Amsterdam, die uitvoerig hare bezwaren blootlegde, ging niet verder dan het stellen van den eisch dat althans het ontwerpen van het reglement aan de kerk ware opgedragen. Haar verzet ging dus tegen den *modus quo*, die gevolgd was; niet tegen de inmenging der overheid zelf. Zij keurde het streng af, dat de vorst, in plaats van de kerkelijke vergaderingen, zelf uitgezochte kerkelijke personen het reglement had doen samenstellen. Maar noch de opdracht van den soeverein aan die vergaderingen noch de bekrachtiging van één door die vergaderingen samengesteld ontwerp, noch het aanbrengeu daarin van wijzigingen, voordat die bekrachtiging werd gegeven, zou zij kennelijk hebben afgekeurd. Niet *dat* de staat aan de kerk een algemeen reglement schonk, was de classis een ergernis, maar *zoöals* de staat het haar gaf, griefde haar.

Toch mogen wij, voordat wij met hare strenge afkeuring op dit punt zouden instemmen, twee dingen niet vergeten.

Ten eerste was het in die dagen ten gevolge van de versnippering en verzwakking, die het fransche regime over de kerk had gebracht, met het gehalte en den samenhang der provinciale synoden alledroevigst gesteld. Sinds 1809 waren geen eigenlijke synoden meer gehouden; een synodus contracta hield in de verschillende synodale ressorten, zoo goed en kwaad als het ging, de zaken gaande. Dat deel van het kerkelijk raderwerk (nl. de provinciale synoden) weigerde zoo goed als volkomen zijn dienst. Daarom verwondert het ons niet, dat toen de vorst verzoeken ontving tot het houden der synodale vergaderingen op den ouden voet en daarin de vraag lag opgesloten om de gelden van het rijk te verkrijgen, die daartoe noodig waren, hierop het antwoord werd gegeven dat eerst een ernstig onderzoek naar de deugdelijkheid dier vergaderingen zou worden ingesteld. En eerst toen bleek dat langs dien weg de belangen der hervormde kerk niet behoorlijk zouden worden behartigd en de aanmerkelijke sommen uit 's lands kas niet doelmatig zouden worden besteed, is het denkbeeld bij de regeering gerijpt, om eene organisatie te ontwerpen, die wèl aan die eischen voldeed. Op het standpunt der regeering was dit verdedigbaar.

In de tweede plaats neme men in aanmerking, dat de staat door zijne houding de totstandkoming van de organisatie van het kerk-

bestuur zeer heeft bespoedigd. Dit nu zou stellig niet zijn geschied, indien hij aan de kerk, die langzamerhand in een allertreurigsten toestand was geraakt, het werk der organisatie had overgelaten. Hoe lang zou het niet hebben geduurd, eer de kerkelijke vergaderingen over het geheele land in behoorlijken vorm waren bijeen gekomen! Hoeveel tijd zou er zijn verlopen, voordat een ontwerp samengesteld en behoorlijk beoordeeld was! En is het zelfs niet mogelijk dat bij het aantal verschillende geestesstromingen in de kerk een strijd op het punt der organisatie zou zijn ontbrand, waarvan het gevolg zou hebben kunnen zijn, dat de kerk gedesorganiseerd was gebleven?

Al valt dan ook op zichzelf niet goed te keuren dat de wettige kerkelijke colleges bij de samenstelling van het algemeen reglement zijn voorbijgegaan, de daad van Willem I om het uitwendig kerkbestuur der hervormde kerk te regelen, verdient, gelet op de omstandigheid, waarin zich toen dat bestuur bevond en gelet op het belang dat de staat, op grond van zijn geldelijken steun aan die kerk, bij eene deugdelijke organisatie van dit bestuur had, eer lof dan blaam.

Men heeft echter vroeger en later de bevoegdheid van den koning ontkend om de kerk eene organisatie op te leggen, en haar mitsdien in aard en oorsprong onwettig geacht ¹⁾.

Ik kan dit niet inzien.

Boven allen twijfel is het verheven, dat de soevereine vorst volgens art. 139 van de grondwet van 1814 dat recht bezat. Althans ten aanzien der godsdienstige gezindheden, die geldelijk door den staat werden gesteund. In genoemd artikel toch wordt uitdrukkelijk gezegd, dat „onverminderd het regt en de gehoudenis van den soevereinen Vorst, om zoodanig toezigt over alle de godsdienstige gezindheden uitte oefenen, als voor de belangen van den Staat dienstig zal bevonden worden”, hij „bovendien in het bijzonder het regt van inzage en beschikking omtrent de inrigtingen van die gezindheden (heeft), welke, volgens een der voorgaande artikelen, eenige betaling of toelage uit 's Lands kas genieten”. Deze „voorgaande artikelen” 136—138 hadden betrekking op de betalingen uit 's lands kas aan de christelijke hervormde kerk; de toelagen aan lutherschen en roomschen, en die aan gezindheden, die tot hertoe geen of min toereikende toelagen hadden genoten. Met betrekking nu tot die alle bezat de vorst, zoodra zij financieelen steun van het rijk ontvingen, het recht tot *beschikking omtrent hare inrigtingen*. Hieruit blijkt zonneklaar, dat volgens de grondwet van 1814 Willem I aan de nederlandsch-hervormde kerk, als genietende betaling uit 's lands kas, eene organisatie kon en mocht schenken. In de grondwetscommissie had Roëll dit beginsel ten aanzien

¹⁾ Zie de verschillende gevoelens pro en contra in het uitvoerig werk van Mr. D. P. D. Fabius: „het Reglement van '52” (Amsterdam. J. A. Wormser 1888) dl. 1 bldz. 44 vv.

van die soort gezindheden met succes bepleit. In één opzicht ging de grondwet van 1814, ten aanzien van dit recht van den vorst, nog verder dan de constitutie voor het Koninkrijk Holland van 1806. Hierin toch werd, in artikel 6, door het gezag en van den koning en van de wet bepaald al hetgeen betreffende de organisatie der eerediensten noodzakelijk wordt geoordeeld, terwijl daarin uitsluitend de vorst beslist. Het soevereine recht van Willem I, krachtens de grondwet van 1814, staat dus vast.

Maar — zóó werpen de tegenstanders ons tegen — in de grondwet van 1815 is dat recht den vorst ontnomen. Art. 139 of een eensluitend artikel wordt daarin niet gevonden.

Deze tegenwerping heeft slechts schijnbare waarde.

Wanneer wij toch de geschiedenis van de samenstelling van de grondwet van 1815 nagaan, is nergens een spoor te vinden van het een of ander staatsrechterlijk beginsel, krachtens hetwelk men den koning dat recht heeft willen ontnemen. Veeleer het tegendeel.

In de commissievergadering van 22 Juni 1815 had van Hogendorp een concept ter tafel gebracht, waarin art. 138 aldus luidde : „Le Roi a le droit et est tenu d'exercer sur les sectes religieuses telle surveillance qu'il croira convenir aux intérêts de l'Etat, sans pouvoir jamais porter la moindre atteinte à la liberté de conscience de ces sectes, ou de ceux qui les professent, et en observant les institutions religieuses de chacune d'elles, et par rapport à la religion catholique romaine sauf les rapports avec la cour de Rome". Hieruit blijkt duidelijk dat van Hogendorp het bedoelde soevereine recht niet prijs gaf. Moge ook al de uitdrukking „en observant les institutions religieuses de chacune d'elles" zwakker schijnen dan die in de grondwet van 1814, waarin van „inzage en beschikking" sprake is, in werkelijkheid was hetzelfde bedoeld. Allereerst blijkt dit uit de exceptie, die in datzelfde redeverband ten aanzien der roomsche kerk gemaakt wordt „et par rapport à la religion catholique romaine sauf les rapports avec la cour de Rome". Als de koning in de inrichting dezer kerk ingreep, zou hij de betrekkingen met den heiligen stoel moeten ontzien. Maar nog duidelijker blijkt dit uit de motiveering van het voorstel der roomsche leden van de grondwetscommissie om dit artikel te schrappen. Het kon namelijk aanleiding geven tot het koesteren van de meening alsof de koning zich kon mengen in kwesties van de leer. En dan volgt er : „Daarenboven is het artikel nutteloos, in zooverre de soeverein de rechten heeft, die men hem wil toekennen". Uit deze woorden is geen andere slotsom te trekken, dan dat men het soevereine recht over de kerken intact wilde laten, indien maar vaststond dat de vorst geen inbreuk maken kon op de leer en hij de concordaten met den heiligen stoel handhaafde. En zoo kwamen de roomschen er toe om in plaats van het door Hogendorp voorgestelde artikel een ander in overweging te geven, dat aldus luidde : „Le pouvoir temporel du Souverain et le pouvoir spirituel du Saint-Siège relatifs au culte catholique et

à ses ministres, resteront sur le même pied qu'ils ont été réglés d'après les anciens usages et libertés du pays et les concordats conclus avec le Souverain Pontife, sauf les changemens que S. M. pourra y apporter de concert avec Sa sainteté." Men wenschte derhalve van roomsche zijde geen verandering van het tot dusverre aan den vorst toegekende recht van inneming in kerkelijke aangelegenheden, doch slechts den waarborg, dat, wat de roomsche kerk betreft, geen concordaten door den vorst zouden veranderd worden, tenzij in overeenstemming met den heiligen stoel. Zóó was de positie der roomschen. Wat hen betreft, kon verder het oude art. 139 van de grondwet van 1814 voor niet-roomschen veilig gehandhaafd blijven.

En welk was nu het standpunt van verschillende protestantsche leden der commissie, die hier tegenover de roomschen stonden? Hebben zij zich principieel tegen dat recht van den koning verzet? Allermint. Geen enkel woord is door hen daartegen gesproken. Maar exceptioneel recht tegenover een bepaalde kerk achtten zij in de grondwet niet op zijne plaats. Uit dien hoofde verzetten zij zich tegen het door de roomschen voorgestelde artikel, even goed als zij dit deden tegen de handhaving van het oude artikel 133 handelende over den christelijken hervormden godsdienst van den soevereinen vorst. De grondwet mocht naar hun gevoelen geen onderscheid maken tusschen roomsch en onroomsch, christen en jood. Zij heeft alleen met burgers van den staat te doen. Alleen wanneer de roomschen hun artikel met het exceptioneel recht voor hun kerk doordreven, zouden zij uit billijkheidsoverwegingen het artikel helpen aannemen, dat den vorst verplichtte tot de belijdenis van den christelijken hervormden godsdienst. Maar verwerping van beide was hun wensch.

Die wensch is vervuld. De roomschen wilden tot elken prijs artikel 133 verwijderd hebben en offerden daarvoor ten slotte hun eigen artikel 140 op. Dientengevolge is er in de grondwet niets over het recht van den vorst om zich in kerkelijke aangelegenheden te mengen, komen te staan. Aan eene betrekkelijk toevallige omstandigheid, althans aan een reden van geheel anderen aard, dan die van het beginsel zelf, is dit te wijten geweest. Niemand in de grondwetscommissie heeft ook maar met een enkel woord dit recht bestreden. Men was het er over eens dat het bestond en bleef bestaan.

Op dien grond meenen wij allereerst dat onder de vigueur van de grondwet van 1815 door Willem I in 1816 geen onwettige daad werd verricht, toen hij het besluit van 7 Januari gaf.

Vooraf niet onder de vigueur van de grondwet van 1815. Volgens haar toch waren twee staatsorganen met wetgevende bevoegdheid bekleed. Ten eerste de koning en de staten-generaal, die in onderlinge samenwerking de wet tot stand brengen, en ten tweede de koning alleen. De bevoegdheid van laatstgenoemde was echter in zoverre beperkt, dat hij geen onderwerpen regeien mocht, die

door de grondwet aan den genoemden wetgever waren opgedragen. Deze bepaling bleef zelfs van kracht, als de wettelijke regeling voorloopig uitbleef. Welnu, de onderwerpen, die daaronder vallen, zijn door de grondwet zelf aangegeven en betreffen het civiel recht, het belastingrecht en het strafrecht. Wat daarbuiten ligt, kon zelfstandig door den koning geregeld worden. Natuurlijk onder deze ééne voorwaarde, dat de wet, die ook andere onderwerpen kon regelen, hem daarin niet was voorgegaan. Want in dat geval gold het staatsrechterlijk beginsel dat wettelijke regeling gaat boven die des konings. Zóó kon de koning de armenzorg niet meer regelen, nadat in 1818 de armenwet was tot stand gekomen. Maar overigens was hij te dien aanzien, voor zoover de grondwet hem niet bond, geheel vrij. Van die vrijheid heeft Willem I dan ook zooveel gebruik gemaakt, dat men de periode van zijn bestuur veelal aanduidt met de woorden: de periode der besluiten-regeering. Onder al die besluiten behoorde er nu ook één op de organisatie der nederlandsch-hervormde kerk. En hij had daartoe het volste recht, niet alleen omdat de grondwet te dezen opzichte geene wettelijke regeling had voorgeschreven, maar ook omdat zij met geen enkel woord het te voren door hem te dier zake uitgeoefende recht aan de kerk zelf had overgegeven ¹⁾.

Ik kan dan ook niet anders zien of het jus advocatiae, het beschermheerschap van den vorst over de kerken, die steun ontvingen uit 's rijks kas, is door de grondwet van 1815 stilzwijgend gehandhaafd. Geheel en al stemt daarmee de houding der classis Amsterdam in 1816 overeen. Want onder de bezwaren, die zij in hare memorie tegen het algemeen reglement ontwikkelde, behoorde niet dat tegen het recht van den koning om dit reglement en de daarin vervatte organisatie aan de kerk te geven. Nergens is in de kerk daarvan trouwens in die jaren iets te bespeuren. Ook in zooverre is de slotsom juist waartoe de hooge raad en verschillende gerechtshoven herhaaldelijk kwamen, dat de kerk rebus ipsis et factis dit reglement aangenomen en onderhouden heeft ²⁾.

Ook op andere wijze had de souvereine vorst, kort na zijn wederkomst, getoond hoezeer het belang der kerken, inzonderheid van de hervormde kerk, hem ter harte ging. Het was daarbij ongetwijfeld een voordeel dat mannen als van Stralen, Roëll en Repelaer van Driel achtereenvolgens den eeredienst onder hunne leiding

¹⁾ Het is mij dan ook onbegrijpelijk, dat Mr. Fabius t. a. p. bldz. 64 kan schrijven: „Alzoo werd in 1815 het artikel gewijzigd, bepaaldelijk ten einde alle bevoegdheid tot medewerking in het kerkelijk bestuur af te snijden.”

²⁾ Zie de arresten v. d. H. R. van 20 Nov., 4 Dec. 1845 en 2 Jan. 1846 (Weekbl. v. h. Recht N° 674); van 20 Mei 1881 (Weekbl. v. h. Recht N° 4633); arrest v. h. Gerechtshof te Arnhem van 13 Juni 1888 (weekbl. v. h. Recht N° 5575); arrest v. h. Gerechtshof te Leeuwarden van 12 Juni 1889 (Weekbl. v. h. Recht N° 5754).

hadden, en een man als de ons reeds bekende Janssen als commissaris voor de kerkelijke zaken dienst deed. Wèl lieten de beperkte geldmiddelen van den staat niet toe dat op behoorlijke wijze voor den gang der zaken gezorgd werd, maar menige daad getuigde toch van den welwillenden geest der regeering.

Reeds den 8^{en} December 1813 waren de kerkgenootschappen aangeschreven, om zoo spoedig mogelijk opgaven in te zenden van het personeel der in de bediening zijnde bestuurders en der leeraars in de verschillende gemeenten. Tevens werden zij verplicht de regeering van alle daarbij voortaan voorkomende mutaties op de hoogte te stellen. Op deze wijze was de nieuwe regeering reeds terstond begonnen de banden met de kerken aan te knopen. De herstelde orde van zaken zou, zóó had van Stralen verzekerd, een krachtigen invloed hebben op de bescherming van allen openbaren eeredienst. En aan de bewijzen daarvoor ontbrak het niet. Reeds bij souverein besluit van 23 December 1813 werd bepaald, dat alle beroepingen van kerkelijke leeraars, die, bij het einde der fransche regeering in deze landen, wèl kerkelijk geschied waren, maar niet van kracht waren, omdat de keizerlijke goedkeuring daarop niet was verleend geworden, ter kennis moesten gebracht worden van den commissaris-generaal van de buitenlandsche zaken, ten einde deze door hem konden worden onderzocht en naar bevind van zaken, in naam van den vorst, konden worden goedgekeurd. Hierdoor werd derhalve het uitzicht geopend, dat het beroepingswerk weder geregeld zou voortgaan en de gemeenten van evangeliepredikers zouden worden voorzien. Echter waren daarbij twee bepalingen gemaakt, die bewezen hoe krachtig zich op dat oogenblik nog de invloed van den staat in kerkelijke zaken wilde doen gevoelen. Allereerst moest door den commissaris-generaal toestemming tot het doen van de beroeping van elken leeraar worden gegeven, die een toelage uit 's lands kas genoot, en ten andere moest de beroeping van elk dezer leeraren door den vorst worden goedgekeurd. Wij moeten echter bij de beoordeeling hiervan niet vergeten, dat dit laatste alleen als tijdelijke maatregel in deze periode van overgang was bedoeld, en dat het eerste, de zoogenaamde handopening, een noodzakelijke maatregel met het oog op de toelagen van het rijk was. Het is echter niet te ontkennen dat hier de invloed op den vorst van den aan het oude te zeer gehechten en min of meer reactionnair van Stralen zeer merkbaar was. Maar daarmee ging een groote ijver om de kerken van staatswege te dienen gepaard.

Dit bleek ook uit de haast, die men aan zijn departement maakte om de betalingen aan de kerk, die de fransche regeering schromelijk had verwaarloosd, weder te doen plaats hebben, en onder deze in de eerste plaats die der predikantstraktementen. Janssen diende reeds 5 Januari 1814 eene uitvoerige memorie bij den commissaris-generaal in, waarin op aandoenlijke wijze de nood van vele predikanten werd geschetst en maatregelen werden

voorgesteld om hem te lenigen. Hij wenschte alle betalingen te doen hervatten op den voet van 1810. Het achterstallige over de jaren 1811, 1812 en 1823 kon echter onmogelijk uit 's lands kas, wegens den treurigen toestand, waarin de fransche regeering haar had achtergelaten, worden gedekt. Daarom moest het rijk de voldoening daarvan aan de gemeenten overlaten en deze daartoe opwekken. Maar de traktementen, van 1 December 1813 af verschuldigd, diende de staat te betalen. In hoofdzaak nam de souvereine vorst deze gedachten over in het besluit van 19 Januari 1814.

Daarin werd bepaald, dat de traktementen, die tot op 31 December 1810 uit 's lands kas aan de predikanten der hervormde kerk waren betaald, — de kinder-, school- en academiëgelden daaronder begrepen — evenals de toelagen, die tot op dat tijdstip aan eenige leeraren van andere kerkgenootschappen waren toegekend geworden, weder uit 's lands kas op denzelfden voet zouden worden voldaan, te rekenen van 1 December 1813 af. Echter droeg dit besluit in zooverre een voorloopig karakter, als de commissaris-generaal nadere voorstellen zou moeten indienen omtrent den voet en de wijze, waarop deze traktementen zouden geregeld en betaald worden. Ook moest hij, in overeenstemming met de manier waarop Lodewijk Napoleon in zake kerkelijke betalingen had willen bezuinigen, zorgen dat door combinatie en afschaffing van predikantsplaatsen 's lands uitgaven verminderd werden, natuurlijk voor zoover dit zonder nadeel voor de belangen van den godsdienst kon geschieden. Door deze bezuiniging werd dan tevens de mogelijkheid geopend om op de andere lijn van Lodewijk Napoleon voort te gaan, en tegemoet te komen in de behoeften van andere kerkgenootschappen, in 't bijzonder ook van de roomsch-catholieke gezetelijken. In zooverre werkte het beginsel der gelijke bescherming ook onder het nieuwe regime door.

Wat de betaling der achterstallige traktementen, kinder-, school- en academiëgelden daaronder begrepen, betreft, moest de commissaris-generaal evenwel krachtige maatregelen nemen om de hervormde gemeenten zelf, zooveel mogelijk, daarvoor te doen zorgen, en dat tot op 30 November 1813. Alleen als dit in sommige gemeenten ondoenlijk was, kon hij voor haar en hetgeen zij tekort kwamen, een voordracht aan den vorst doen.

Dit besluit verried duidelijk de goede gezindheid van den staat tegenover de kerken. Vooral de kwestie der betaling van de achterstallige traktementen verschaftte echter bij de uitvoering veel werk en moeilijkheid. Reeds den 29^{en} Januari, dus tien dagen na het besluit des konings, ontvingen de afgevaardigden der verschillende kerkclassen een schrijven van den commissaris-generaal, Hendrik van Stralen, waarbij hun ten eerste werd gevraagd op te geven hoeveel elk predikant over de jaren 1811, 1812 en 1813 van het rijk had ontvangen en hoeveel zijn gewone jaarlijksche traktement, daaronder kinder-, school- en academiëgelden begrepen, van 's rijks

wege vóór de inlijving had bedragen ; en ten tweede wat de gemeente zelf gedurende dien tijd, hetzij uit kerkelijke fondsen, hetzij uit vrijwillige bijdragen van hare leden, tot ondersteuning en als voorschot, ter vergoeding van het gemis aan landstraktement, had gegeven. De commissaris-generaal vroeg daarbij een verslag van de maatregelen, die door de gemeenten zouden kunnen worden genomen om in het nog ontbrekende aan de betaling van de traktementen der leeraren over die drie jaren 1811, 1812 en 1813 uit de gemeentebeurzen te voorzien.

Daarbij bleef het echter niet. De regeering wilde een einde gemaakt zien aan die achterstallige betalingen en greep zelf door een dwangmaatregel in. Den 6^{en} April 1814 werden de commissarissen in de verschillende departementen door den commissaris-generaal verzocht, te zorgen dat de traktementen, die nog aan de predikanten waren verschuldigd, zouden worden voldaan, hetzij uit gelden, die de gemeenten of de diaconieën bezaten, hetzij uit gelden uit een hoofdelijken omslag verkregen. Langs dezen weg hoopte men binnen twee of drie jaren alle achterstallige traktementen te hebben betaald.

Het is niet te ontkennen dat, al kwamen deze maatregelen den predikanten ten goede, daarmede door den staat tot eigen verlichting een groote last op de gemeenten werd gelegd. De fondsen, waaruit deze traktementen voorheen betaald werden, waren in de staatskas gevloeid en nu de staat in de voldoening zijner verplichting om zelf deze traktementen uit te keeren, was tekort geschoten, ging het allermintst aan daarmede de gemeentefondsen of de gemeenteleden te bezwaren. De nood van de schatkist was hiervoor evenmin eene verontschuldiging als de niet-aansprakelijkheid voor de slechte betaling gedurende de inlijving. Want door het houden der overgebrachte gelden in 's lands kas en door het op zich nemen van de verplichting om voortaan de traktementen daaruit te voldoen, sanctioneerde men het decreet van 2 Augustus 1808, dat als equivalent tegenover het overbrengen der kerkelijke goederen en fondsen onder publiek beheer in de publieke schatkist, de betaling der traktementen van de geestelijken der verschillende gezindheden door die schatkist had geplaatst. Was daarom het besluit van 19 Januari 1814 reeds min of meer afkeurenswaardig, de dwang waarmede dat van 6 April van dit jaar begon, was onrechtmatig. Wij zeggen met opzet „begon”, omdat den 14^{en} Augustus van het volgend jaar 1815 zelfs een besluit des konings kwam, om de gemeenten, die onwillig waren die betalingen te doen, daartoe door middel van de ontvangers der directe belastingen te dwingen. De welwillendheid der regeering om die betalingen voor enkele werkelijk noodlijdende gemeenten op zich te nemen, doet dan ook het onrechtmatige van dit optreden geenszins te niet. Zeven jaren later raakte deze zaak gelukkig zoo goed als geheel van de baan door schikkingen met de fransche regeering, en het regelen van den franschen achterstand bij koninklijk besluit van 8 Mei 1822.

De toestand van 's lands financiën, die aanleiding gaf tot het zich zooveel mogelijk onttrekken aan de betaling der achterstallige traktementen van rijkswege, was ook oorzaak, dat men zich haastte met de uitvoering van artikel 3 van het straks besproken besluit van 19 Januari 1814, dat den commissaris-generaal belastte, 's lands uitgaven te verminderen door combinaties en afschaffing van predikantsplaatsen. Reeds den 8^{en} April van datzelfde jaar zag een besluit het licht, waarbij bepaald werd dat geen gemeente beneden de 200 zielen, bij voorkomende vacature recht zou hebben op een afzonderlijken predikant, ten minste zoo hij geheel of gedeeltelijk door het rijk bezoldigd werd. Alle gemeenten van dien aard moesten met andere worden vereenigd, voor zoover hare behoeften niet volstrekt een afzonderlijken leeraar vereischten en hare plaatselijke gesteldheid niet van dien aard was, dat de dienst aldaar door een naburigen predikant gevoeglijk kon worden waargenomen. Daarentegen konden gemeenten boven de 200 zielen niet met andere worden gecombineerd, tenzij zeer gunstige omstandigheden, zooals eene bijzondere nabijheid en zeer gemakkelijke combinaties met andere plaatsen zulks toelieten zonder nadeel voor die gemeenten. Naast deze bepalingen, die eenigermate herinnerden aan het plan van den staatsraad Cuypers onder Lodewijk Napoleon om 400 zielen als grens voor rijkssteun te stellen, stond echter de gunstige beschikking dat in de hervormde gemeenten in de classen van Bergen op Zoom, Breda, Peel en Kempenland, den Bosch en Nijmegen, een getal van 50 inplaats van 200 zielen voor het behoud van een afzonderlijken predikant voldoende werd geacht. In de tweede plaats bepaalde genoemd besluit, dat elke gemeente van 1600 zielen, die nu twee predikanten had, dit getal mocht behouden. Echter mocht daaruit geen consequentie worden getrokken ten aanzien van gemeenten van die grootte, die thans door één leeraar werden bediend. Ook kon slechts om zeer bijzondere en gewichtige redenen aan gemeenten, die minder dan 1600 zielen telden en nu een tweeden predikant hadden, het behoud van dezen worden toegestaan. Voor de gemeenten boven de 1600 zielen werd de volgende schaal aangenomen. Die van 1600 tot 3000 zielen zouden twee; die van 3000 tot 5000 zielen drie; die van 5000 tot 7000 zielen vier; die van 7000 tot 10000 zielen vijf; die van 10000 tot 13000 zielen zes; die van 13000 tot 16000 zielen zeven; die van 16000 tot 20000 zielen acht predikanten hebben. In gemeenten boven de 20000 zielen zou voor elke 5000 zielen boven dat aantal nog één predikant worden gegeven. Ook wat deze becijfering betreft, was er voor de genoemde classen in Noord-Brabant eene uitzondering gemaakt. Dààr kon eene gemeente van 1000 zielen twee; ééne van 2000 zielen drie, en ééne van 4000 zielen vijf predikanten behouden.

In geval nu, krachtens dit besluit, eene gemeente in de termen viel van te worden vernietigd, moest de commissaris van de kerkelijke zaken daarover rapport en voordracht doen aan den commissaris-

generaal van de Binnenlandsche zaken. Besluit deze tot vernietiging of combinatie van zulk eene gemeente, dan gaat dit gepaard met het vaststellen van zoodanige bepalingen als hij het meest tot nut van den openbaren godsdienst zal rekenen. Indien hij daarentegen tot handhaving dier gemeente beslist, dan zal hij, zonder 's vorsten goedkeuring, geen handopening tot vervulling dier standplaats verleen.

Voor het geldelijk voordeel van predikanten, wier dienst door de vernietiging van eene predikantsplaats mocht worden verzwaaard, zou worden gezorgd door het toestaan eener billijke verhooging hunner jaarwedde. Het besluit eindigde met de bepaling, dat de commissaris-generaal aan den vorst een voordracht moest doen omtrent het getal fransche, engelsche, schotsche en hoogduitsche hervormde predikanten, dat diende te worden behouden.

Ten gevolge van dit besluit werden ook onder Willem I verscheidene predikantsplaatsen opgeheven. Haar getal stond wel niet op gelijke lijn met dat, hetwelk Lodewijk Napoleon had gemortificeerd en onder Napoleon gevaar had geloopt te worden vernietigd, maar het was belangrijk genoeg om de kerk de schade van die opheffing zeer te doen gevoelen. Alles samen vielen er 18 weg, namelijk in Groningen te Appingedam; in Overijssel te Deventer; in Gelderland te Nijmegen en te Harderwijk; in Utrecht te Utrecht en te Wijk bij Duurstede; in Holland te Enkhuizen, Naarden en Schoonhoven; in Zeeland te Zierikzee, Goes en Middelburg; in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch, Bergen op Zoom, Heusden en Grave, overal één predikant; te Veere werden twee predikantsplaatsen opgeheven. Bovendien verdwenen de fransche predikantsplaatsen in Harderwijk, Heusden, Tholen en Voorburg, en werden die der engelsche gemeenten in Middelburg en Vlissingen gecombineerd.

De vermeerdering van het aantal predikantsplaatsen in de hervormde gemeenten te Haringen en Vlissingen benevens de vestiging van zulk ééne te Moerdijk woog in geenendeele tegen dat belangrijk verlies op. Evenmin deed dit de steun, die uit de vrij gekomen gelden aan elke verarmde gemeente tot betaling van dat deel der predikantstraktementen werd verleend, dat vroeger uit de thans geslonken gemeentelijke inkomsten kwam. In het algemeen mag het een bedroevend feit genoemd worden, dat de hervormde kerk voortdurend het slachtoffer was van den benarden toestand van 's lands financiën, juist nadat de gelden van de geestelijke kantoren, bestemd ad pios usus, naar 's rijks schatkist waren overgebracht.

Een gevolg van dien toestand van 's rijks geldmiddelen was het ook, dat de bepaling van het decreet van Lodewijk Napoleon omtrent de niet-betaling der kerkelijke bedienden door het rijk bleef gehandhaafd. Alleen ontvingen enkele onvermogenende gemeenten in N. Brabant, nadat sommige predikantsplaatsen aldaar waren vereenigd, eenig geld ter voorziening in de kosten dier kerkelijke

dienaars ; doch als regel bleven zij ten laste der gemeenten zelf. Ook persisteerde de regeering bij de beslissing, onder Lodewijk Napoleon genomen, om geen rijks gelden meer beschikbaar te stellen voor de kosten van het kerkbestuur, als classicale en synodale vergaderingen en dergelijke, ten minste zoolang als de nieuwe kerkorganisatie niet tot stand was gekomen. Uit dit alles blijkt duidelijk dat men in de gegeven geldelijke omstandigheden huiverig was, om het eenmaal door Lodewijk Napoleon ingenomen standpunt te verlaten.

Toch was er in de hoofdzaak een groot verschil.

Bracht de staat van 's lands geldmiddelen de regeering tot het besluit en om harerzijds zoo weinig mogelijk aan de betaling der achterstallige traktementen zich te laten gelegen liggen en om door vernietiging van predikantsplaatsen haar lasten zelfs te verminderen en verder den status quo te bewaren, hare houding tegenover de kerken in het algemeen maar inzonderheid tegenover de hervormde kerk, ademde een welwillende geest. Dat bleek ons reeds uit het besluit om de predikantstraktementen van vóór 31 December 1810 op den ouden voet weder voor zijne rekening te nemen. In zooverre konden de leeraars dus voortaan volkomen gerust zijn. Ook werd hun voor de toekomst de uitbetaling verzekerd van de kinder-, school- en academie gelden, die zij vóór dienzelfden datum hadden genoten. Maar dit niet alleen. Er kwam ook ten aanzien der academie gelden eenige verbetering. Allereerst breidde de koning bij besluit van 26 December 1814 het recht op de ontvangst dier gelden uit van de predikantszonen, die te Leiden studeerden tot hen, die te Utrecht en Groningen voor het leeraarsambt werden opgeleid. Hij motiveerde dit met deze woorden : „dat de onderscheiding, door de staten van Holland voorheen bepaald, om hunne provinciale universiteit te begunstigen, niet meer kon geacht worden te pas te komen, nu de betaling daarvan uit 's lands *algemeene* kas geschiedde, wijl de staat één en dezelfde betrekking had op al de hoogeschoolen van Nederland”. Verder werden later de academie gelden in zooverre verhoogd, dat, terwijl eerst bij besluit van 1 Augustus 1816 een jaarlijksche som van 100 gulden werd toegestaan voor predikantszonen, die zich aan de hoogeschool voor het leeraarsambt lieten opleiden, dit bedrag later bij besluit van 15 November 1820 op 200 gulden werd gebracht. Bij ditzelfde besluit werden ook de collegie gelden voor de theologen afgeschaft.

Bij het vermelde besluit van 1 Aug. 1816 werd het kindergeld voor predikantskinderen op 25 gulden vastgesteld, onder voorwaarde dat zij den ouderdom van 22 jaren niet volkomen hadden vervuld en nog tot geen gevestigden stand gekomen of gehuwd, maar ten laste der ouders gebleven waren. Bovendien zal voor elken zoon van een predikant, die een latijnsche school bezoekt of bijzonder onderwijs in de latijnsche taal genietende, daarvan een bewijs, door een rector der latijnsche school geteekend, kan toonen een jaarlijksch schoolgeld.

van 25 gulden gegeven worden. En eindelijk ontvangt men voor elken predikantszoon, die op een der nederlandsche hoogeschoolen of Athenaeum studeert, boven het kindergeld een academiegeld van 50 gulden 's jaars.

Ook in zake de betaling van pensioenen aan emeriti-predikanten en predikantsweduwen werd voorzichtig de hand aan den ploeg geslagen. Lodewijk Napoleon had dienaangaande wel het plan van de samenstelling van een algemeen reglement opgevat, maar feitelijk den bestaanden toestand bestendig. Echter waren sinds Juni 1810 in het geheel geen pensioenen meer uitgekeerd. Ook in dit opzicht stond dus de souvereine vorst in 1813 voor moeilijkheden. Den 18^{en} Maart 1814 verscheen een besluit, waaruit bleek dat te dezen aanzien, evenals met betrekking tot de betaling der predikantstraktementen, de status quo althans voorloopig werd gehandhaafd. Art. 1 toch luidde: „Aan de weduwen van vóór den 1^{en} December 1813 overleden predikanten, aan welke het pensioen, waarop zij aanspraak hebben tot nog toe niet is toegelegd geworden, zal hetzelfde als nog in te gaan met denzelfden 1^{en} December j.l. worden verleend op de tot dat einde door onze commissaris-generaal van de Binnelandsche zaken te doene voordragten”. Echter ook met betrekking tot deze pensioenen behield de regeering zich het recht voor, zoover zij in de jaren 1811, 1812 en 1813 niet waren uitgekeerd, nadere beslissingen te nemen. Verder hield het besluit de opdracht aan den commissaris-generaal van de Binnenlandsche zaken in om een algemeen reglement op de kerkelijke pensioenen te ontwerpen. Jammer genoeg is het tot de vaststelling daarvan niet gekomen. Dit beteekent evenwel niet dat men de zorg voor deze weduwen uit het oog verloor. Integendeel. Ook zij, die na 1 December 1813 weduwen werden, kregen van rijkswege pensioen, en hier en daar werd zelfs de positie van de weduwen van vóór dien datum verbeterd. Bovendien werd den 9^{en} Juli 1814 de gunstige beschikking genomen dat het annus gratiae niet maar een half jaar zou duren, gelijk Lodewijk Napoleon bij besluit van 9 April 1809 had bepaald, maar „dat wanneer een overleden predikant een weduwe of ongehuwde kinderen beneden de twintig jaren oud, nalaat, aan haar of die kinderen een jaar traktement zal worden betaald, ingaande met den dag, waar het sterfvierendeel jaars is opgehouden, en dat gedurende dien tijd, de dienst in de vacature door de predikanten van de classis of ring gratis zal worden waargenomen”. Den 13^{en} November 1816 vaardigde de koning een besluit uit, waarbij werd bepaald dat aan alle weduwen van hervormde predikanten, die vóór den 1^{en} December 1808 op hunne laatste standplaatsen in dienst waren getreden, boven en behalve het gewone lands-weduwenspensioen ook de toelagen zouden geschonken blijven, die te voren uit de stedelijke kassen aan de weduwen der stadspredikanten waren toegelegd, zoodat hare pensioenen met de som van deze toelagen zou worden verhoogd. De weduwen van predikanten, die

na dien datum in dienst waren getreden, kwamen daarentegen alleen in het bezit van het gewone lands-weduw-pensioen, in afwachting nochtans van en behoudens de bepalingen, die bij het algemeen reglement op de pensioenen der hervormde predikanten en predikantsweduwen mochten worden vastgesteld.

Toen de regeering te dezen opzichte bleef dralen, heeft de kerk zelf deze zaak ter hand genomen. De synode stelde den 20^{en} Juli 1819 een reglement voor een algemeene Weduwbeurs vast, dat den 10^{en} November van datzelfde jaar door den koning werd goedgekeurd en bekrachtigd.

Uit dit overzicht blijkt derhalve duidelijk, dat de regeering huiverig was nieuwe financieele verplichtingen tegenover de kerken op zich te nemen. Dit sproot echter niet voort uit een beginsel, krachtens hetwelk men de geldelijke betrekkingen tusschen staat en kerk lossere wilde maken, maar uit den slechten toestand van 's lands financiën. Duidelijk kon men echter bespeuren dat er weder een protestantsch vorst op den troon zat en de invloed der roomschen niet meer zóó sterk was als onder Lodewijk Napoleon. Ten bate hunner kerk werd althans de nederlandsch-hervormde kerk niet meer verzwakt.

Nog voordat Napoleon te Waterloo was overwónnen, hadden de verbonden mogendheden den souverainen vorst der Vereenigde Nederlanden de vrijheid gegeven om België voor eene vereeniging met het Noorden te bewerken. Vooral Engeland had dit gewild. Een belgisch-hollandsch rijk kon als bolwerk zoowel tegen Frankrijk als Pruisen Albion niet anders dan welkom zijn. Maar ook de souvereine vorst begeerde dit zeer. Zelfs in die mate dat hij, vóór de verbonden mogendheden hem daartoe de vergunning hadden verleend, reeds trachtte het belgische volk daarvoor warm te maken. Hij meende toch dat de kracht van den nieuwen staat alleen door die eenheid kon worden verkregen. Onder de teere punten echter, die zorgvuldig overleg noodig maakten, indien ten slotte het gewenschte doel zou worden bereikt, behoorde wel allereerst de godsdienstkwestie. Met betrekking hiertoe bestond er niet alleen eene tegenstelling tusschen protestantisme en catholicisme, maar — om zoo te zeggen — een historisch ontstane kloof.

De souvereine vorst begint daarom reeds terstond, met herinnering aan artikel 134 der grondwet van 1814, te verklaren, dat de Belgen zullen genieten van de hier heerschende godsdienstige verdraagzaamheid. De roomschen zullen, zoo goed als de protestanten, verkiesbaar zijn voor alle betrekkingen. En de vorst zal zich op geenerlei wijze mengen in de verschillende leerstellingen der kerken, terwijl zijn toezicht over deze laatste zich beperkt tot dat over hare gelden en dan nog alleen in geval zij door den staat worden gesubsidieerd. Er wordt door hem aan de Belgen herinnerd, dat zoo goed aan de roomschen als aan de andere gezindheden bij voortduring het genot der laatstelijk toegestane toelagen wordt gegeven

en dat deze zelfs door den soeverein met overleg van de Staten-Generaal kunnen worden vermeerderd. Dit laatste kan de Belgen vooral ten goede komen, nu de zuidelijke provinciën zulk een grooten invloed in de nieuwe staten-vergadering krijgen. Uit een en ander ziet men hoezeer de soeverein zich beijverde om de Belgen inzake de godsdienstkwestie gerust te stellen.

De machtige clericale partij in België was echter hiermede bij lange na niet bevredigd.

Aan de ééne zijde trachtte men door zoet gefluit den vorst tot meerdere concessies te dringen. Men wees op het gevaar van wantrouwen tegenover den protestantschen vorst, dat inzonderheid van de zijde van het roomsche Frankrijk onder de roomschen in België steeds zou worden aangewakkerd. Het eenige middel daartegen was het winnen van den steun der geestelijkheid. Want zij had feitelijk de macht in handen, nadat de prerogatieven van den adel waren afgeschafft en de dorpsburgemeesters, die in zekeren zin hunne plaats op het platteland hadden ingenomen, zich aan het fransche gouvernement verkocht en daarmede het vertrouwen verloren hadden. De derde stand was zoo goed als geheel onder den invloed der geestelijkheid. De vorst moest daarom, zoo hij zijne positie sterk wilde maken, zijne belangen aan de hare verbinden. Dit nu was mogelijk door het volk eene constitutie te geven, die voor de geestelijkheid, den adel en den derden stand zóó voordelig was, dat zij vreezen zouden haar te verliezen. Het klonk zóó schoon, maar alles kwam natuurlijk neder op de vraag, wat de soevereine vorst dan wel doen moest om de genoemde volksdeelen te voldoen.

En in dit opzicht waren de wenschen allesbehalve bescheiden.

Bij monde van den oud-bisschop van Roermond, baron van Velde de Melroy begon men met de verklaring, dat men het beginsel der verdraagzaamheid niet aantastte, wanneer de roomsche godsdienst de heerschende werd. België moest verder eene afzonderlijke constitutie hebben, goed te keuren door eene vergadering van geestelijken en leeken. De eenvoudige eed van trouw, zonder meer, zou aan den soeverein worden afgelegd. Geen protestantsche ambtenaren werden toegelaten. De Jezuieten-orde en eenige kloosterorden zouden worden hersteld. Over de wijze van vervulling der bisschopszetels moest met den paus worden onderhandeld. Geen burgerlijk huwelijk zou worden gesloten. Het katholiek onderwijs moest worden aangemoedigd.

Aan de vervulling dezer wenschen viel echter niet te denken, al was het maar alleen omdat zij niet vereenigbaar waren met de „acht artikelen van Londen”, die, door den soevereinen vorst ontworpen, door de verbonden mogendheden te Londen waren gearresteerd. Daarin was niets meer maar ook niets minder dan het vrijheidsbeginsel vastgelegd. De vrije uitoefening van den godsdienst werd aan de Belgen gewaarborgd en de benoembaarheid van de roomschen tot

alle ambten nadrukkelijk uitgesproken. Daarom ging men dan ook op bovengenoemde roomsche wenschen niet in.

De clericalen in België gaven echter hunne wenschen niet op. Hun machtige leider, Maurice de Broglie, bisschop van Gent, deed in dezelfde richting nog eene poging op het congres te Weenen. Hij wees er op, dat het voor het roomsche belgische volk zoo goed als onmogelijk zou zijn, zich te schikken onder de heerschappij van een protestantschen Oranjevorst, tenzij de noodige waarborgen voor de handhaving van het catholicisme gegeven werden. Met het oog hierop vroeg hij verbod van den protestantschen eeredienst buiten het paleis van den koning; de opname van twee bisschoppen in den uit enkel catholieken samen te stellen belgischen raad van state, die alleen het recht van onderhandeling met den pauselijken nuntius hebben zou; herstel van de Jezüeten-orde en van den geestelijken tiende; vooral ook een concordaat. Deze eischen waren hoog, maar de bisschop wist zeer goed, dat hij, zóó sprekende, een zeer groot deel van het belgische volk achter zich had. Dagelijks poogde bovendien de geestelijkheid de natie warmer te maken voor een louter clericaal program.

Noch de gealliëerden noch de vorst dachten er aan om zulk een program uit te voeren.

Uit het gebied der beschouwingen kwam de godsdienstkwestie echter op het gebied der practijk, toen de grondwetsherziening aan de orde was gesteld en de hollandsch-belgische commissie over een ontwerp beraadslaagde. Ook nu was van Hogendorp president. Benevens hem bestond zij uit 23 leden, waarvan er 12 roomsch-catholiek waren ¹⁾.

Vóór de behandeling van het hoofdstuk over den godsdienst hadden de belgische leden onder elkander gepoogd verschillende artikelen in eenigszins verzoenenden geest samen te stellen, maar er kwam ten slotte niets van, omdat men te veel den tegenstand der geestelijkheid vreesde. Alleen was men het hierover eens, dat artikel 134 van de bestaande grondwet, dat den vorst verplichtte den christelijken hervormden godsdienst te belijden, moest vervallen. En men verwachtte dat, wanneer dit geschiedde, een groot bezwaar der Belgen tegen de vereeniging zou zijn weggenomen.

Evenwel begrepen de clericalen in de commissie dat dit niet voldoende was om den tegenstand geheel tot zwijgen te brengen. De conservatieve clericaal J. J. Raepsaet was van oordeel, dat dit alleen kon geschieden wanneer in de bepalingen in het hoofdstuk van den godsdienst alles wat op den roomschen godsdienst betrekking had volstrekt gescheiden werd van datgene wat op andere ge-

¹⁾ Een eigenaardig bewijs van den invloed der roomschen werd reeds in de eerste zitting gegeven. Toen v. Hogendorp voorstelde, gelijk in 1814, met gebed de vergaderingen te openen, werd dit door hun tegenstand verijdeld.

zindheden sloeg. Hij kwam daarbij tot de slotsom dat de bestaande artikelen 136—140 alle konden blijven en onveranderd konden worden gelaten, onder voorwaarde dat zij uitsluitend zouden gelden voor de niet-roomsche gezindheden. Wat den roomschen godsdienst betreft, zou in de grondwet een afzonderlijk artikel kunnen worden opgenomen, van den volgenden inhoud. „Met betrekking tot den katholieken, apostolischen en roomschen godsdienst, zijne rechten, prerogatieven, hiërarchie en in het algemeen zijne belangen, zal de koning, zoo spoedig mogelijk, een concordaat, tractaat of conventie met den Heiligen Vader, het hoofd dezer kerk, sluiten; dit concordaat, tractaat of conventie zal een integrerend deel van de grondwet van het koninkrijk zijn, nadat het de sanctie van de Staten-generaal zal verkregen hebben”¹⁾. De roomsche kerk kwam in dezen gedachtengang te staan onder een afzonderlijk recht.

Bij de clericale leden der commissie vond deze redactie veel sympathie. De eenige aanmerking er op was deze, dat de rechten der roomsche kerk tot op het oogenblik, dat het concordaat zou gesloten worden, nog niet voldoende waren verzekerd. Men achtte een artikel noodig in dezen geest, dat de roomsche godsdienst al zijne rechten, gebruiken en gewoonten, zoomede zijne hiërarchie, in de zuidelijke gewesten zal blijven genieten, die hij onder de roomsche souvereinen, overeenkomstig wetten en concordaten, genoten heeft²⁾. De heer Raepsaet kon zich hiermede volkomen vereenigen en ontwierp met den heer de Thiennes, een conservatief edelman, ook lid der commissie, dat laatstgenoemde gedachte aan de hand had gedaan, een nieuw achtste hoofdstuk: „Du culte, de l’instruction publique et de l’administration des pauvres.”

Daarin worden de artikelen 134, 136, 137, 138, 139, 141 onveranderd uit de bestaande grondwet overgenomen. Artikel 133 „de christelijke hervormde godsdienst is die van den Souvereinen Vorst” was geschrapt. Achter 135, hetwelk bepaalde, dat alle openbare uitoefening van godsdienst wordt toegelaten, voor zooverre dezelve niet kan gerekend worden eenige stoornis aan de publieke orde en rust te zullen toebrengen, kwam de toevoeging: „La religion catholique romaine étant depuis des siècles celle de l’état et de la nation

¹⁾ Quant à la religion catholique, apostolique et romaine, ses droits, ses prérogatives, sa hiérarchie est en général ses intérêts, le roi fera, le plus tôt possible, un concordat, traité ou convention avec le Saint Père, chef de cette église, lequel concordat, traité ou convention fera partie intégrante de la loi fondamentale du royaume, après qu’il aura obtenu la sanction des états généraux.

²⁾ De heer de Thiennes gaf daarom deze aanvulling in overweging: „Que la religion catholique, apostolique et romaine continuera de jouir de tous les droits, usages et coutumes, ainsi que de sa hiérarchie dans les provinces méridionales dont elle a joui sous les princes souverains catholiques, conformément aux lois et concordats.”

dans les provinces meridionales, y jouit du plein et entier public de son culte. Les usages, les loix de l'église catholique romaine, la hiérarchie de ses pouvoirs, l'autorité du Saint-Siège continuent d'y être observés et maintenus, comme ils l'étaient sous les gouvernement catholiques précédens, conformément aux anciens droits, usages et libertés du pays, aux concordats faits on à faire le roi avec le Saint-Siège". Deze bijvoeging gaf dus den wensch van den heer de Thiennes weer. Verder werd voorgesteld het bestaande artikel 140 over het onderwijs te wijzigen en daarna een nieuw artikel in te lasschen. Het onderwijs-artikel luidde in de grondwet van 1814: „Ter bevordering van Godsdienst, als een vaste steun van den Staat en ter uitbreiding van kennis, is het openbaar onderwijs op de hooge, middelbare en lage scholen een aanhoudend voorwerp van de zorg der Regering. De Souvereine Vorst doet van den Staat dier scholen jaarlijks aan de Staten-Generaal een uitvoerig verslag geven". Genoemde heeren wenschten het begin te doen vervallen. Zij begeerden niet dat het ook slechts de schijn zou hebben als werd van overheidswege een soort godsdienstonderwijs gegeven. Vandaar wilden zij eenvoudig lezen: „Het openbaar onderwijs op de hooge, middelbare en lage scholen is een aanhoudend voorwerp" enz.

Daarna zou dan echter een nieuw artikel de gedachte van den heer Raepsaet in de volgende woorden teruggeven: „Les cinq articles qui précèdent (art. 136—140) regardent spécialement le culte, les communautés non catholiques et les établissemens qui en dépendent; mais quant au culte catholique romain, à l'entretien de ses ministres, à l'instruction, aux communautés et établissemens qui dépendent de la religion catholique romaine, S. M. fera avec le Souverain Pontife, chef suprême de l'Eglise catholique romaine, tel concordat, traité ou convention qu'il appartiendra, et ce concordat, traité ou convention fera partie de la loi fondamentale de royaume, après qu'il aura obtenu la sanction des états généraux". De clericale leden der commissie meenden dat op deze wijze de belangen der roomsche kerk bij de constitutie voldoende verzekerd waren. En de machtige bisschop Maurice de Broglie betoonde zich met deze oplossing tevreden.

De grondwetscommissie zou echter tot een andere slotsom komen.

Uit haar was speciaal voor het achtste hoofdstuk een kleinere commissie benoemd. Daarin hadden zitting de bekende noordnederlanders, die ook zitting in de vorige grondwetscommissie hadden gehad, de heeren van Maanen en van Aylva, en de zuidnederlanders graaf de Thiennes en de raadsheer Holvoet. Het vijfde lid, tevens president der commissie, was de heer van Hogendorp.

Toen deze commissie hare redactie ter tafel bracht ¹⁾, verklaarde

¹⁾ Concept-v. Hogendorp.

Chapitre 3me.

Art. 133.

Concept der commissie 22 Juni 1815.

Art. 133. La liberté des opinions religieuses est garantie à tous.

van Hogendorp, dat zij daarbij het beginsel vooropgesteld had, dat de onderscheiden gezindheden datgene zouden behouden waarvan zij thans in het bezit zijn. Dit wil met andere woorden zeggen dat de gereformeerden het voorrecht blijven genieten dat de koning tot hun godsdienst moet behooren en aan den anderen kant dat de vrijheden, immuniteiten en betrekkingen van de roomsche kerk met den paus op denzelfden voet worden onderhouden en bevestigd, als tot nu toe in België geschiedde. Dit laatste, behoudens de wijzigingen, die er bij concordaat in zouden kunnen worden gebracht. Dit werd er uitdrukkelijk bij vermeld om mannen als Merode en de Thiennes te bevredigen, die op een concordaat hoopten. Zelfs — en dit was geen kleine concessie — zou dit ook op de roomschen in Noord-Nederland voortaan van toepassing zijn. Boven deze voorrechten voor de gereformeerden eenerzijds en de catholieken anderzijds bleef echter ook onveranderd het beginsel gehandhaafd van de meest volkomen vrijheid van gevoelen in godsdienstzaken, zonder dat van burgerlijke voorrechten van den een boven den ander sprake was. Zelfs was dit beginsel in het concept van artikel 133 voorop-

---

Art 134 Protection égale est accordée dans le royaume à tous les cultes existans. La liberté de conscience en matière de religion est garantie à un chacun. Ceux qui professent les différens cultes jouissent des mêmes avantages civils, et ont le même titre à prétendre aux dignités, charges et emplois.

Art 135 Tout exercice du culte public est toléré pour autant qu'il ne peut être censé troubler l'ordre et la tranquillité publique.

Art 136 La loi fondamentale assure à tous les cultes existans le paiement de tous revenus dont ses ministres, quelle que puisse être leur dénomination, jouissent actuellement, soit que ces payemens soient à la charge du trésor public, de quelques biens ecclésiastiques qui y ont été et sont encore actuellement affectés, ou de quelques fonds locaux.

Art 137 Il pourra être pourvu d'une manière équitable aux besoins des cultes qui jusqu'ici n'ont aucun subsidé ou des subsidés insuffisans.

Art 134 Une protection égale est accordée à toutes les communions religieuses qui existent dans le royaume.

Art 135 Tous les sujets sans distinction de croyance religieuse jouissent des mêmes droits civils et politiques, et sont habiles à toutes les dignités et emplois quelconques.

Art 136 L'exercice public de tous les cultes est libre et aura lieu conformément aux anciens usages et réglemens.

Art 137 Les traitemens des ministres de tous les cultes existans leur sont garantis sur le même pied dont ils en jouissent actuellement, soit que ces traitemens dérivent du trésor public, ou de biens ecclésiastiques non aliénés, ou de fonds communaux destinés à cet effect.

Art 138 Les communions religieuses que ne jouissent d'aucun subsidé ou d'un subsidé insuffisant, pourront en solliciter, et le gouvernement y pourvoira suivant les règles de l'équité.

geplaatst, terwijl het oude artikel 133 als artikel 139 naar achteren was geschoven, en na dit artikel, handelende over den godsdienst van den vorst, dat over de positie der roomsche kerk als artikel 140 kwam ¹⁾. Hiermede kwam van Hogendorp zeker mannen als van Maanen en Elout in het gevlei.

Uit een tactisch oogpunt was het concept bepaald onverbeterlijk. Er waren echter protestantsche leden, die van een dergelijk compromis in de grondwet niet gediend waren, terwijl de roomschen eenparig opkwamen tegen den eisch aan den vorst om den hervormden godsdienst te belijden. Deze tegenstand voorspelde voor het concept op dit punt weinig goeds.

Principieel was het verzet van mannen als van Maanen. De grondwet mocht geen privileges voor bepaalde gezindheden scheppen. Zij kent geen onderscheid tusschen roomsch en onroomsch, christen en jood. Alleen met burgers van den staat laat zij zich in. En deze bezitten, tot welken godsdienst zij ook behooren mogen, dezelfde rechten. Dit laatste beginsel moet er dan ook onvoorwaardelijk in worden vastgelegd. Om die reden had hij zich reeds in de vorige grondwetscommissie tegen de opname van artikel 133 verzet. Hij deed dit

¹⁾ Art. 138. Le Roi a le droit et est tenu d'exercer sur les sectes religieuses telle surveillance qu'il croira convenir aux intérêts de l'Etat, sans pouvoir jamais porter la moindre atteinte à la liberté de conscience de ces sectes, ou de ceux qui les professent, et en observant les institutions religieuses de chacune d'elles, et par rapport à la religion catholique romaine sauf les rapports avec la cour de Rome.

Art. 139. L'instruction publique dans les écoles hautes, moyennes et basses est l'objet constant des soins du gouvernement. Le Roi présente annuellement aux états généraux un rapport détaillé sur leur état.

Art. 139. La religion chrétienne réformée est celle de Roi.

Art. 140. Le pouvoir temporel du Roi et le pouvoir spirituel du Saint-Siège relatifs aux culte catholique et à ses ministres resteront sur le même pied qu'ils ont été réglés par les anciens usages et libertés de la Belgique et les concordats conclus avec le Souverain Pontife, sauf les changemens que Sa Majesté pourra y apporter de concert avec sa Sainteté.

Art. 141. Le Gouvernement apporte la plus grande attention à l'instruction publique dans les universités et les écoles supérieures et inférieures. Le Roi fait annuellement porter sous les yeux des États Généraux un tableau de l'état des universités et des écoles.

Art. 142. L'administration des pauvres alimentés et l'éducation de leurs enfans font l'objet constant de la sollicitude du gouvernement comme un objet du plus haut intérêt. Le Roi en fait annuellement porter un tableau sous les yeux des États Généraux.

thans opnieuw. Maar evenzeer deed hij het tegen het voorgestelde artikel 140. De zaak van het concordaat moest aan den koning en zijn beleid worden overgelaten. En hij streed tegen dit artikel te krachtiger, omdat het onder den schijn werd aangediend dat men daarmede het belang van den koning op het oog had, als zou het hem beschermen tegen roomsche intriges. Neen, het beoogde alleen de belgische geestelijkheid voor de vereeniging te winnen. Ook konden van Maanen en zijne vrienden zich allerminst in de concessie vinden, waarbij de roomschen in Noord-Nederland door de grondwet aan de belgische concordaten en reglementen werden onderworpen. Op geenerlei wijze mochten vooroordeelen worden geveild en transacties worden beproefd. Ook in de grondwet moet men de waarheid hulde doen. Dit echter stond bij hen vast, dat, wanneer de roomschen hun artikel 140 doordreven, dan ook tot waarborg voor de rechten der protestanten artikel 139 zou moeten worden gehandhaafd. Geen van beide behoorde er in; wilde men echter „één der artikelen uit zwakheid voor dweeperij of overspannen denkbeelden behouden, dan moet ook het andere behouden worden”.

Wat nu dit laatste betreft, stonden de Belgen in de commissie op een geheel ander standpunt. Zij wenschten artikel 139 te verwijderen en artikel 140 te behouden. Het eerste bepleitten sommigen op grond van den strijd, die er bestaan zou tusschen het in dat artikel geschonken praerogatief aan de gereformeerden en het beginsel van artikel 135, dat de belijders van de onderscheidene godsdiensten allen dezelfde burgerlijke en politieke voorrechten genieten ¹⁾. Anderen achtten het ongeoorloofd en onrechtvaardig den koning door de grondwet aan eene bepaalde religie te binden en vonden bovendien de bepaling van artikel 139 vernederend voor de roomschen. Dit laatste was ongetwijfeld het hoofdargument in de roomsche kringen en bij het door de geestelijkheid in België bewerkte volk. Artikel 140 trachtten de clericalen in de commissie daarentegen aantrekkelijk te maken door de voorstelling als ware het in het belang van den koning geconcipieerd. Zij gingen hierbij uit van de overweging, dat deze zonder een concordaat met den paus niet over België zou kunnen regeeren. Het belang van artikel 140 school nu daarin, dat de eenmaal gesloten concordaten geldend bleven en deze alleen door den koning, in overeenstemming met den paus, zouden kunnen veranderd worden. Daarop doelde de Thiennes dan ook, toen hij zeide dat het artikel de macht van den koning tegen den heiligen Stoel verzekerde. Uit de artikelen, die hij zelf met den heer Raepsaet ontworpen had, bleek echter zonneklaar dat het hun niet om het belang van den koning, maar om dat van den roomschen godsdienst

¹⁾ Art. 135. Tous les sujets sans distinction de croyance religieuse jouissent des mêmes droits civils et politiques et sont habiles à toutes les dignités et emplois quelconques. Dat „et politiques” had v. Hogendorp niet in zijn concept opgenomen; het werd er eerst in de commissie ingebracht.

en speciaal om een concordaat was te doen. Van liberale roomsche zijde werd dit dan ook bij de discussies volmondig erkend. Trouwens — de woordvoerders van dien kant wenschten met van Maanen beide artikelen te zien weggenomen. Hun was, evenals aan genoemden Nederlander, de idee van den liberalen staat te lief. En de verzwakking der clericalen was hun bovendien niet onwelkom.

Het bleek uit de oppositie tegen de denkbeelden der clericalen voldoende, dat aan de aanneming van artikel 140 alleen niet te denken viel. Echter beproefde de heer de Thiennes toen nog een middel om een eenigszins gewijzigde, maar toch voordeelige bepaling voor de roomschen in de grondwet opgenomen te krijgen. De quintessens daarvan was het voorschrift dat in België de niet vreemde geestelijke goederen uitsluitend ad pios usus zouden worden besteed. Dit kon, meende hij, te minder bezwaar opleveren, omdat artikel 136 der bestaande grondwet hetzelfde beginsel met betrekking tot de betalingen uit 's lands kas aan de hervormde kerk behelsde. Dit laatste argument trof echter geen doel, daar zij, tot wie het zich richtte, niet genegen waren in de nieuwe grondwet de hervormde kerk de exceptioneele plaats te laten, die zij in artikel 136 der oude grondwet had gehad, maar het dààr bepaalde ook op andere godsdienstige gezindheden toepasselijk wilden verklaren. De liberale leden bleven zich dan ook tegen de gewijzigde redactie van Artikel 140 verzetten; van geen enkel prerogatief voor welke kerk ook mocht in de grondwet sprake zijn. Zóó stond men dan ten slotte in de commissie voor de keuze of beide artikelen aannemen of beide verwerpen. Het laatste is ten slotte met 17 tegen 5 stemmen geschied. En wèl mag het een bewijs heeten van het eenparig verzet der Belgen tegen de handhaving van de verplichting van den souvereinen vorst om den hervormden godsdienst te belijden, dat zij liever artikel 140 prijs gaven dan beide artikelen eene plaats in de grondwet te geven. Tot elken prijs moest het artikel: „De christelijke hervormde Godsdienst is die van den Souvereinen Vorst” verdwijnen. De roomschen duldden deze bepaling in het vereenigd koninkrijk niet.

Sommige hervormde leden der commissie, zooals de heer van Aylva, de friesche edelman, verzochten na deze beslissing, den vorst de gronden te mogen mededeelen, waarop zij voor het behoud van artikel 133 der bestaande grondwet hadden gepleit. De commissie stond het indienen van een nota in dien geest toe, die dan, in de notulen ingelascht, aan den vorst met deze zou overhandigd worden. Aan den graaf van Aerschot werd op zijn verzoek hetzelfde toegestaan met betrekking tot de indiening van een nota, waarin de gronden voor het weglaten van art. 133 werden ontwikkeld.

Wij deelen beide stukken mede, omdat daarin, als het ware in de twee personen van Aylva en van Aerschot, den protestantschen en den roomschen edelman, de noordnederlandsche en zuidnederlandsche geest welsprekend tot uiting komen.

De roomsche van Aerschot schreef: 1. Dit artikel 133 staat in de grondwet van de maand Maart 1814, omdat de hervormde godsdienst heerschend of overwegend in de noordelijke provinciën was; maar de roomsche godsdienst is heerschend of overwegend in de zuidelijke provinciën en de grondwet van elk dezer provinciën had bepaald dat de roomschen godsdienst die van den souverein moest zijn. In dit conflict was het eenig middel van verzoening het weglaten van artikel 133. 2. De artikelen van het protocol te Londen, die een deel uitmaken van het europeesch publieke recht, voerden voor het koninkrijk der Nederlanden volkomen gelijkheid tusschen de catholieke en hervormde genootschappen in. Artikel 133 nu is met die gelijkheid in strijd. 3. De onderdanen van den koning en zelfs de prins van Oranje hebben de vrijheid, den godsdienst te belijden, dien zij verkiezen. Waarom dan den koning beslist tot één bepaalden godsdienst te dwingen? 4. De grondwet van het koninkrijk heeft op constitutioneele wijze de gevallen geregeld, waarin men eene nieuwe dynastie tot den troon zou moeten roepen. Indien dit ongelukkige geval zich voordeed, is het voor het welzijn van den staat noodig dat de keuze zich niet tot één godsdienst beperke.

Wij zien hier den graaf van Aerschot als strijder voor eene gelijkheid, die de klare bedoeling heeft om het protestantsch karakter van het noordnederlandsche volk te verzwakken en daardoor des te eer de baan te effenen voor den roomschen godsdienst.

Daarnaast nu staat de nota van den heer van Aylva, die zich op historisch standpunt plaatst en tevens de vrijheid wil huldigen. Hij schrijft: Nu eenmaal artikel 133 eene plaats in de grondwet heeft gehad, schijnt het onmogelijk het er uit te nemen, zonder onrust teweeg te brengen bij de groote meerderheid van de bewoners der noordelijke provinciën, omdat de godsdienst, waarvoor hunne voorouders hun bloed en hunne goederen ten offer gebracht hebben en die den voormaligen roem en den voorspoed van Holland en zijne tegenwoordige onafhankelijkheid heeft bewerkt, in het verloop van tijd in gevaar zou kunnen worden gebracht. 2. Waar de roomsche kerk een hoofd heeft buiten het koninkrijk, dat onafhankelijk en zelf souverein is, is het rechtvaardig en noodzakelijk dat de koning met den paus een concordaat sluit, waarin de catholieken steeds voor hunnen godsdienst een waarborg vinden, dien men tevergeefs voor de protestanten of hervormden zoekt. 3. Daar de meerderheid van de leden der staten-generaal, krachtens den natuurlijken loop van zaken, den catholieken godsdienst belijdt, omdat al de leden, die door de zuidelijke provinciën zullen of kunnen benoemd worden, catholiek zijn en omdat men onder het getal van hen, die in de noordelijke provinciën zijn gekozen, ook van de zoodanigen zal aantreffen, gelijk men ze er reeds vindt, zoo kunnen de catholieken zeker zijn, dat geen wet, die hun godsdienst in gevaar brengt, de goedkeuring der staten-generaal zou verwerven. Doch de protestanten hebben, als artikel 133 is vervallen, geen gelijke zekerheid. 4. Dit arti-

kel kan te minder zwaarigheid hebben, omdat de godsdienst, die men den koning voorschrijft, een verdraagzaam karakter heeft, gelijk het voorbeeld van dit land op het duidelijkst heeft bewezen. 5. Het gaat er niet om, om het geweten van den koning geweld aan te doen, omdat hij vrij is afstand van den troon te doen, indien zijn geweten hem voorschrijft welken anderen godsdienst ook te belijden. Bovendien is dit niet het eenige, waarin de koning minder vrij is dan zijne onderdanen, getuige zijn huwelijk (art. 2); de beschikkingen in zake de voogdij (art. 20). 6. De bepaling van den godsdienst van den koning behoort tot de groote europeesche belangen en het valt niet te veronderstellen dat de verbonden mogendheden, die te Londen de wetten op de vrijheid der godsdiensten in de Nederlanden hebben gewaarborgd, veranderingen zouden hebben willen toestaan in het artikel, dat hun meer van nabij aangaat. 7. Het is geen groote concessie voor hen, die een anderen godsdienst belijden, om dit artikel toe te laten. Feit is dat de koning den protestantschen godsdienst belijdt. Hij zelf en zijn huis zijn er mede verbonden; zijne dierbaarste belangen, de roem van zijne voorouders, de luister van zijn naam zijn er te nauw mede verbonden, om zelfs in de meest verwijderde tijden eene verandering te voorzien. 8. Als er reden bestond om te vreezen dat de grondwet, die dit artikel bevat, in de zuidelijke provinciën zou worden verworpen, zoo blijft niet alleen dezelfde vrees bestaan voor de noordelijke provinciën, wanneer dit artikel vervalt, maar is het verkieselijker dat zij in België wordt verworpen, dan zóó dierbare belangen op te offeren.

Hoe men nu ook over de verplichting moge denken, die den vorst bij artikel 133 der bestaande grondwet was opgelegd, zoo valt in elk geval het streven van den heer van Aylva en de zijnen toe te juichen om, bij de vereeniging met België, te waken tegen de mogelijkheid, dat ooit een roomsch koning weder de teugels van het bewind over Noord-Nederland in handen zou krijgen. In zooverre toonden zij grooten eerbied voor de historie van ons volk. Maar de roomschen bleken ten slotte liever het beginsel van den liberalen staat, die geen onderscheid in religies kent, in de grondwet vast te leggen dan artikel 133 te behouden. En dit was op hun standpunt zeer natuurlijk. Want de neutraliteit baant voor Rome den weg.

Toch hebben de clericalen in de commissie, althans ten deele, nog niet geheel in dezen loop van zaken berust. Nu het oude artikel 133 voor goed van de baan was, trachtten zij later nog iets van het voorgestelde artikel 140 in de grondwet opgenomen te krijgen. De heer de Thiennes althans stelde later voor, toen de tekst van de commissie van redactie, die na de behandeling van het ontwerp was benoemd, in de vergadering werd behandeld, nog eene bepaling op te nemen, die den roomschen in België het behoud hunner bisschoppen verzekerde, zoodat zij niet als de roomschen in Nederland zouden komen onder Rome's nunciatuur. Ook nu werd de schijn aangenomen dat dit was in 's konings belang. Hij zou daardoor immers voor de

pretensiën van den stoel van Rome bewaard zijn. Met scherpte werd den voorsteller niet slechts tegengeworpen, dat de koning wèl voor een concordaat zou zorgen, als hij dit nuttig oordeelde, maar vooral dat met dit voorstel werd teruggekomen op het reeds verworpen denkbeeld om aan de roomschen in de grondwet eenige meerdere garantie te geven dan aan andere gezindheden. De groote meerderheid wilde er dan ook niet aan. Ten slotte verkreeg het slechts drie stemmen. Daarmede was de weglating van beide artikelen 139 en 140 voor goed beslist. De liberale idee had, met steun der roomschen, gezegevierd.

De behandeling der andere artikelen hield de vergadering niet lang op. De artikelen 133, 134 en 135 werden, zooals de commissie ze had voorgesteld, aangenomen. Artikel 136 werd, op voorstel van den liberalen advocaat Dotrengé, gewijzigd. De bepaling: „De openbare uitoefening van alle godsdiensten is vrij en zal overeenkomstig de oude gebruiken en reglementen plaats hebben”, veranderde men aldus: „De openbare uitoefening van geene godsdiensten kan worden gehinderd, dan in gevalle dezelve de openbare orde of veiligheid zoude kunnen storen”¹⁾. Men wenschte geen sanctie in de grondwet van gebruiken en reglementen op godsdienstig gebied, die men niet eens kende. Dit was geheel in de lijn van de oppositie, die tegen artikel 140 was gevoerd.

Ook wijzigde men de artikelen 137 en 138, die tot één artikel werden saamgesmolten. De commissie had voorgesteld te lezen: Art. 137. „De tractementen van de leeraars van al de bestaande godsdiensten blijven hun op denzelfden voet verzekerd, waarop zij er thans van genieten, hetzij deze tractementen komen uit 's lands kas, of uit onvervreemde geestelijke goederen of uit algemeene fondsen, voor dit doel bestemd”. Art. 138. „De godsdienstige gezindheden, die geene of een niet toereikende toelage genieten, zullen er om kunnen vragen en de regeering zal er in kunnen voorzien volgens de regelen der billijkheid”²⁾. Op voorstel van den heer de Coninck, een

¹⁾ In den franschen tekst luidde art. 136 in het concept: „l'exercice public de tous les cultes est libre et aura lieu conformément aux anciens usages et réglemens. De verandering correspondeerde ongeveer met wat v Hogendorp het allereerst had voorgesteld: „Tout exercice du culte public est toléré pour autant qu'il ne peut être censé troubler l'ordre et la tranquillité publique.” De commissie had dit toen echter in bovengenoemden zin gewijzigd. De commissie in pleno keerde echter in hoofdzaak tot van Hogendorp's redactie terug.

²⁾ In den franschen tekst luidden beide artikelen 137 en 138 aldus: Art. 137. Les traitemens des ministres de tous les cultes existans leur sont garantis sur le même pied dont ils en jouissent actuellement soit que ces traitemens dérivent du trésor public, ou de biens ecclésiastiques non aliéné, ou de fonds communaux destinés à cet effect. Art. 138. Les communions religieuses que ne jouissent d'aucun subsidé ou d'un subsidé insuffisant, pourront en solliciter, et le gouvernement y pourvoira suivant les règles de l'équité.

gematigd clericaal werden deze twee artikelen in het volgend artikel veranderd: „De tractementen, pensioenen en andere voordeelen van welken aard ook, thans door onderscheidene Godsdienstige gezindheden of derzelver leeraars genoten, worden hun gewaarborgd. Er zal een tractement kunnen worden toegelegd aan leeraren die geene hebben, of toelagen aan de zoodanige wier tractementen ongenoegzaam zijn” ¹⁾. Het is duidelijk dat de wijziging hoofdzakelijk bedoelde *al* de bestaande uitkeeringen te bestendigen. Niet alleen de traktementen, maar ook „pensioenen en andere voordeelen van welken aard ook”. Met eene ondergeschikte redactioneele wijziging kwam het artikel aldus in de grondwet. En ten slotte werden nog, op voorstel van den heer Dotrengé, twee nieuwe artikelen ingelascht, in de plaats van het verworpen artikel 139, namelijk Art. 138: „De Koning zorgt dat de toegestane penningen, die voor den openbaren Godsdienst uit 's lands kas worden betaald, tot geen andere einden worden besteed, dan waartoe dezelve bestemd zijn”. Art. 139: „De Koning zorgt dat geen Godsdienst gestoord worde in de vrijheid van uitoefening, die de grondwet waarborgt. Hij zorgt tevens dat alle godsdienstige gezindheden zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat”. De oppositie van enkele clericalen (Merode, Dubois en de Coninck) tegen dit laatste, omdat daarin voor de roomschen, die geen wereldlijke macht in religiezaken toelaten, iets onaangenaams was gelegen, had geen resultaat ²⁾.

¹⁾ In den franschen tekst luidde zijn voorstel aldus: Les traitemens, pensions et autres avantages, de quelque nature que ce soit, dont jouissent actuellement les différens cultes et leurs ministres, leur sont garantis. Il pourra être allorié au traitement aux ministres qui n'en ont point, et un supplément à ceux, dont le traitement est insuffisant.

²⁾ In de eindredactie luidde het Zesde Hoofdstuk ten slotte aldus:

Hollandsche tekst.
Van den Godsdienst.

Fransche tekst.
Du Culte.

190. De volkomen vrijheid van godsdienstige begrippen wordt aan elk gewaarborgd.

191. Aan alle godsdienstige gezindheden in het Koninkrijk bestaande, wordt gelijke bescherming verleend.

192. De belijders der onderscheiden Godsdiensten genieten allen dezelfde burgerlijke en politieke voorregten, en hebben gelijke aanspraak op het bekleeden van waardigheden, ambten en bedieningen.

193. Geene openbare oefening van Godsdienst kan worden belem-

190. La liberté des opinions religieuses est garantie à tous.

191. Protection égale est accordée à toutes les Communions religieuses qui existent dans le Royaume.

192. Tous les sujets du Roi, sans distinction de croyance religieuse, jouissent des mêmes droits civils et politiques, et sont habiles à toutes dignités et emplois quelconques.

193. L'exercice public d'aucun culte ne peut être empêché, si ce

De bepalingen, die betrekking hebben op onderwijs en armbestuur, werden uit het hoofdstuk, waarin zij tot nu toe gestaan hadden, en dat getiteld was : „Van den Godsdienst, het Openbaar Onderwijs en het Arm-Bestuur”, genomen en onder een afzonderlijk hoofdstuk : „Van het Onderwijs en het Armbestuur” gebracht. Van roomsche zijde en mannen als van Maanen en Elout trachtten de inleiding op het onderwijsartikel „Ter bevordering van Godsdienst . . . is het openbaar onderwijs” enz. verwijderd te krijgen. Sommige roomschen meenden dat de staat niets met godsdienstig onderwijs had te maken en vreesden bovendien, dat de school, met eene bedoeling als door het artikel wordt aangegeven, tot het maken van gereformeerde proselieten zou leiden. De liberale leden der commissie bestreden eveneens genoemde considerans. Merkwaardig was de verandering van standpunt van van Hogendorp. Had hij in de vergadering van 24 Juni de considerans verdedigd, omdat — naar zijne meening — het weglaten aanleiding zou kunnen geven tot de gedachte dat het godsdienstig onderwijs noodeloos geacht of ter zijde gesteld werd, in die van 11 Juli trad hij als bestrijder op met de bewering : „Woorden zonder zin moeten ons niet overtuigen van

merd, dan in gevalle dezelve de openbare orde of veiligheid zoude kunnen storen.

194. De traktementen, pensioenen en andere inkomsten, van welken aard ook, thans door de onderscheiden godsdienstige gezindheden of derzelver leeraars genoten wordende, blijven aan dezelve gezindheden verzekerd.

Aan de leeraars, welke tot nog toe uit 's lands kas geen, of een niet toereikend traktement genieten, kan een traktement toegelegd, of het bestaande vermeerderd worden.

195. De Koning zorgt dat de toegestane penningen, die voor den openbaren Godsdienst uit 's lands kas worden betaald, tot geene andere einden besteed worden, dan waartoe dezelve bestemd zijn.

196. De Koning zorgt dat geen Godsdienst gestoord worde in de vrijheid van uitoefening die de grondwet waarborgt.

Hij zorgt tevens dat alle godsdienstige gezindheden zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat.

Kerk en Staat III.

n'est dans le cas où il pourrait troubler l'ordre et la tranquillité publique.

194. Les traitements, pensions et autres avantages, de quelque nature que ce soit, dont jouissent actuellement les différens cultes et leurs ministres, leur sont garantis. Il pourra être alloué au traitement aux ministres qui n'en ont point, ou un supplément à ceux dont le traitement est insuffisant.

195. Le Roi veille à ce que les sommes allouées pour les cultes, qui sont acquittées par le Trésor public ne soient pas détournées de l'emploi auquel elles sont spécialement affectées.

196. Le Roi veille à ce qu'aucun culte ne soit troublé dans la liberté d'exercice, que la Loi fondamentale lui assure.

Il veille de même à ce que tous les cultes se contiennent dans l'obéissance qu'ils doivent aux lois de l'Etat.

de godsdienstige gezindheid van het gouvernement, maar daden ; die daden spreken hier ; het geheele hoofdstuk over den godsdienst bewijst dit". Met andere woorden : in het onderwijs-artikel behoeven wij er niet meer over te spreken. Een reden voor deze veranderde zienswijze werd niet opgegeven. Hij zal vermoedelijk ten slotte de vrijheid der regeering op het punt van het onderwijs, dat van haar uitgaat, den besten waarborg voor de ontwikkeling daarvan, naast de scholen der geestelijkheid hebben geacht ¹⁾. Alleen mannen als Mollerus, Aylva, Lampsins, van der Dussen en van Lynden, rechtzinnige protestanten, stemden er dus ten slotte voor, zoodat de considerans naar den wensch van roomschen en liberalen uit het artikel verwijderd bleef. Zoo kwam het onderwijs-artikel aldus te luiden : „Art. 226. Het openbaar onderwijs is een aanhoudend voorwerp van de zorg der Regering. De Koning doet van den staat der hooge, middelbare en lage scholen, jaarlijks aan de Staten-Generaal een uitvoerig verslag geven".

Uit al het gezegde omtrent de verhouding van staat en kerk in de grondwet van 1815 blijkt duidelijk, dat daarin, in vergelijking met de grondwet van 1814, het beginsel der gelijkheid van de godsdienstige gezindheden, voor het eerst consequent was doorgevoerd. Van eene verplichting voor den vorst om een bepaalden godsdienst te belijden, was geen sprake meer ; geen afzonderlijke verzekering aan de christelijke hervormde kerk van de voldoening uit 's lands kas van traktementen enz. komt er meer in voor ; de onderscheiding tusschen de toekenning van de traktementen aan de hervormde predikanten, die *voormaals* aan hen zijn betaald geworden en die van de toelagen, welke aan de andere gezindheden *laatstelijk* zijn toegestaan, wordt niet meer gemaakt ; uitdrukkelijk wordt thans in het eerste artikel van dit hoofdstuk de volkomen vrijheid van godsdienstige begrippen aan elk gewaarborgd, waarvoor men in 1814 nog was teruggedeeind. Droeg de grondwet van 1814 nog de sporen van eerbied voor de geheel eenige positie, die de gereformeerde kerk in onze volkshistorie innam, al werd zij dan ook niet meer als heerschende kerk erkend, thans werden deze volkomen uitgewischt. In zooverre was dit natuurlijk als, door de vereeniging met België, een koninkrijk werd gevestigd, waarvan niet meer kon gezegd worden dat het wortelde in een bepaald protestantsch of gereformeerd volksleven. Dit was echter bij de tegenstanders der oude artikelen niet het hoofdmotief. Voor zoover de liberalen betreft, bracht hun beginsel van den modernen staat mede, dat de grondwet geen onderscheid maakte tusschen de belijders van de ééne of andere religie, omdat zij slechts met staatsburgers te maken had. En de roomschen waren op zichzelf zoo weinig tegenstanders van het verleenen van een privilegie aan eene bepaalde kerk in de grondwet, dat zij daarin het voorschrift voor den

¹⁾ Zie zijn uitspraak omtrent het onderwijs in België: Br. v. Ged. 5 dl. blz. 169.

vorst wilden vastleggen, zich te houden aan de concordaten, die in België eenmaal met den paus waren gesloten. Hun oppositie ging dan ook tegen het verleenen van een privilegie aan de gereformeerden. Dit konden de roomschen krachtens hun beginsel niet dulden. Hier trad de diepgaande klove tusschen de historisch-voelende noordnederlanders en de roomsche belgen het duidelijkst aan het licht. Tusschen deze beiden was geen verzoening mogelijk. Maar evenmin op den duur tusschen de thans op het genoemde punt verbonden liberalen en roomsche belgen. Deze laatsten toch konden op den duur niet aflaten van hun eisch tot het verleenen van eene exceptioneele positie aan de roomsche kerk bij de wet; een eisch, dien de liberalen nooit zouden kunnen aanvaarden. Zóó moest deze onnatuurlijke vereeniging ten slotte wèl worden ontbonden.

HOOFDSTUK VII.

Willem I als opperbestuurder der Nederlandsch-hervormde kerk tegenover de afgescheidenen

Gedurende de regeering van Willem I bleef het opperbestuur over de hervormde kerk geheel in zijne handen. De koning gevoelde en toonde zich haar schutspatroom, die in dat opzicht met haar kon handelen, zooals hij het voor haar nuttig en noodig oordeelde. Naar zijne overtuiging maakte hij hierbij eenvoudig gebruik van een recht „door de Souvereinen dezer landen, sedert de reformatie uitgeoefend”. Oranje had in het bijzonder tegenover de nederlandsch-hervormde kerk eene roeping, maar kon zich dan ook als haar souvereine beschermheer doen gelden. Dit besef sprak bij Willem I zóó sterk, dat hij zich door het algemeen reglement, waaraan de kerk door hem was onderworpen, zelfs niet gebonden gevoelde. Hij kon het niet alleen intrekken, maar ook wijzigen; hij meende zelfs besluiten te kunnen nemen en verordeningen te kunnen maken, die strikt genomen niet in het kader van dat reglement pasten, als naar zijn oordeel het belang der kerk zulks eischte. Waar hij het wenschelek achtte, verscherpte hij, buiten dat reglement om, zijn invloed op den gang der kerkelijke zaken. In één woord: hij oefende in den meest volstrekten zin het *jus majestaticum circa sacra* uit.

Doch afgescheiden van dit persoonlijk standpunt van den vorst, werkte de bestuursinrichting, die de kerk bij het algemeen reglement had verkregen, er belangrijk toe mede, om den staat het dagelijksch bestuur over de kerk te verzekeren. Men vergete toch niet, dat de synode telken jare slechts zeer kort bijeen was en vóór 1827 de algemeene synodale commissie niet bestond. Er was dus geen ander adres voor de geregelde afdoening van zaken dan het ministerieele departement. En men zocht dit des te eer, omdat men zeer goed wist, dat de synode zelf in zeer groote mate afhankelijk van dat departement was, en zonder den steun van den Chef van het